

Den utvidgade förskolegården

– En förstudie inför skapandet av naturlek miljöer i Örebro

The extended preschool playground

Karin Andersson

Den utvidgade förskolegården

– En förstudie inför skapandet av naturlekmiljöer i Örebro

The extended preschool playground

Karin Andersson

Handledare: Märit Jansson. SLU, Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Fredrika Mårtensson. SLU, Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Examensarbete landskapsarkitektur inom landskapsingenjörsprogrammet

Kurskod: EX0793

Program/utbildning: Landskapsingenjörsprogrammet

Examen: *landskapsingenjör, kandidatexamen i landskapsarkitektur*

Ämne: Landskapsarkitektur

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsmånad och år: mars 2015

Omslagsbild: Karin Andersson

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: *Naturlekplats, lekmiljö, lekplats, säker lekplats, lekplatsutrustning, förskolegård.*

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Förord

Det här är ett arbete som understryker betydelsen för naturlika lekmiljöer för barn. Cooper Marcus (1992) skriver att det som vuxna ofta minns från sina lekmiljöer är just naturlika platser, eller platser som de själva varit med att skapat.

Arbetet utgår ifrån hur Örebro kommun kan arbeta för att förbättra lekmiljöerna för stadens barn. Under arbetets gång har jag befunnit mig på plats i Örebro, där jag suttit på Tekniska Förvaltningens avdelning för Park och Gata. Möjligheten att vara på plats har gett mig insyn i hur Örebro kommun arbetar med sina lekplatser. Jag har också fått möjlighet att på ett spontant sätt prata och diskutera med de som dagligen arbetar med lekplatser, samt fått delta på möten om hur kommunen ska arbeta med sitt lekplatsutbud i framtiden. Delaktigheten i kommunens arbete har sammanlagt varit en stor inspiration.

Ett stort tack till....

Jag vill tacka Mimmi Beckman från Örebro Kommun som varit med och tagit fram iden till det här arbetet, och under arbetets gång fört arbetet framåt genom diskussioner och givande idéer. Även min Handledare Märith Jansson från Alnarp förtjänar ett stort tack för bra kritik, vägledning samt idéer om hur arbetet kan förbättras. Ett stort tack till Tekniska Förvaltningen på Örebro kommun och särskilt till personalen på Park enheten för att jag har fått sitta och skriva hos er, samt för bra samtal, tips och trevliga fikastunder.

Jag önskar en trevlig läsning!

Karin Andersson. Malmö, mars 2015

Bilderna i arbetet är gjorda av författaren.

S a m m a n f a t t n i n g

Arbetet handlar om hur naturlek miljöer kan skapas. I arbetet beskrivs tre för naturlek miljöer viktiga områden, vilka är: Lek och barns utveckling, Plats samt Säkerhet. Utöver detta består arbetet av en Fallstudie av behovet av naturlek miljöer i Örebro, och ett förslag på hur naturlek miljöer på två platser med olika förutsättningar kan skapas.

Arbetet understryker barns behov av att leka i en naturlig miljö, som enligt forskning bidrar med en mängd positiva egenskaper. Förbättrad fysisk funktion och koncentration, en mer jämställd lek och ett mer varierat lekinnehåll är några av effekterna av lek i en miljö bestående av mycket vegetation och ett kuperat landskap. Forskningen som beskriver detta har uppmärksammats och idag har de allmänna råden som beskriver hur Plan och Bygglagen bör följas, omformulerats till att förklara att en gård för pedagogisk verksamhet bör vara av väl tilltagen storlek och innehålla vegetation. Barn utvecklar och lägger stor del grunden för den framtida fysiska förmågan under åren fram till puberteten. Genom leken tränas den fysiska förmågan och leken är ett sätt för barnen att lära sig förstå sin omgivning och få relation till andra människor. Olika sorters lek tränar olika förmågor och lekarna behöver tillgång till varierade miljöer med olika innehåll. Krav på säkerheten på lekplatser samt skol- och förskolegårdar ställs sedan ett antal år tillbaka. Säkerhetsföreskrifternas främsta uppgift är att allvarliga olyckor ska undvikas.

Kommunen i Örebro har genom utvärderingar och GIS-analyser upptäckt att möjligheten för barn att leka i en naturmiljö eller naturlikmiljö är låg. De lek miljöer som finns i staden består av ett klassiskt lekplatsutbud, men en lek miljö har ett annorlunda förhållningssätt, vilken under en brukarundersökning visas vara en förebild för barn på en förskola. Utifrån kunskap om barns lek och fysiska utveckling, plats, säkerhetsaspekter och om förutsättningarna för lek i Örebro, sammanställs i arbetet två förslag på hur naturlek miljöer kan skapas i en parklik grönyta och i en skogsmiljö.

Diskussionen behandlar hur naturlek miljöer kan skapas, hur säkerhetsaspekterna kan uppfyllas, hur behovet av lek miljöer ser ut i Örebro, och vad som har legat till grund för förslagen till gestaltning av naturlek miljöer. Slutsatsen påpekar att det inte endast är lekutrustningen som bör beaktas ur säkerhetssynpunkt, utan miljön i sin helhet.

A b s t r a c t

This thesis is about how to create nature-inspired playscape. The thesis describes three for the subjects important subject, children's play and children's development, the playscape as a place and how to comply the current safety regulation. Furthermore the thesis contents a case study of the need of nature-inspired playscape in Örebro, and a design proposal for two places with different conditions.

The thesis declare children's need for playing in a natural environment, with vegetation and slopes, which lead to improved physical function and concentration, and a more equal play how contains a more varied plat content. Children develop a big part of their physical function during the age before puberty, and how well this is done will reflect on the physical function as adults.

The municipalite in Örebro has conducted a evaluation of the city's pre-school grounds, which results that the grounds has a low playvalue. The reason is the missing of vegetation and slops.

The playgrounds in the city can be described as a traditional selection, but one stands out from the rest, which are required of children on a pre-school.

Through knowledge about children's physical development, the playscape as a place and knowledge about the playscape safety and about the play situation in Örebro, two proposals for design on natural-inspired playscapes has been created, one for a forest environment and one for a park environment.

Innehållsförteckning

Inledande del	s.7
Begreppsförklaringars. 7	
Bakgrunds. 8	
-Miljöer för lek i Örebro.....s. 9	
Mål och syftes. 11	
Metods. 12	
Litteratursudie	s.15

Om lek och barns utveckling

-Barns utveckling under förskoleåldern.....s. 15
-Lekens utveckling hos barn.....s. 15
-Den vidlyftiga leken.....s. 17
-Barns fysiska utveckling fram till puberteten.....s. 17
-Utveckling av skelett, muskler och nervsystem.....s. 18
-Motorisk utveckling.....s. 18
-Utvecklingens faser.....s. 19

Plats

-Plats för lek.....s. 20
-Behov av att skapa relation till en plats.....s. 21
-Vegetationens roll.....s. 21
-Vegetation som solskydd.....s. 22
-Om förskolegårdar.....s. 22
-Om lekplatser.....s. 23
-Vad är en naturlekplats?.....s. 24

Säkerhet

-Om säkerhet på lekmiljöer.....s. 25
-Dokument som säkerställer säkerheten.....s. 25
-Europastandard för lekutrustning.....s. 26
-Att undvika olyckor.....s. 27
-Farliga öppningar.....s. 27
-Säkerhetsutrymme.....s. 27
- Om fallhöjd och fallunderlag.....s. 28
-Fundament.....s. 28
-Tillsyn och underhåll ur säkerhetssynvinkel.....s. 28

Fallstudie s. 29

-Om Örebro.....s. 29
-Lekvärdesfaktor.....s. 29
-Gårdens indelning i zoner.....s. 30
-Utvärdering av förskolegårdar i Örebro kommun.....s. 30
-1.3 GIS-analys av grönsstrukturen i Örebro stad.....s. 31
-Barnens Trädgård i Karlslund.....s. 31
-Besök av platsen.....s. 32
-intervju med Monica Christiansson.....s. 32
-Barnens Trädgårds inverkan på lekmiljöer.....s. 33
-Arbete för en ökad trygghet.....s. 34
-Arbete med att öka tryggheten i Örebro.....s. 34
-Intervju med förskola om synen på utflyktsmål.....s. 35

Gestalt nigsförslag s. 36

Avslutade del s. 43

Diskussions.43
Metod diskussions.47
Förslag på vidare studiers.48
Slutsatss.48
Litteraturförtecknings.50

Begreppsförklaringar

Egenbyggd lekutrustning - Syftar i det här arbetet på lekutrustning som är ritad med platsen i åtanke, och inte är skapad av ett företag som ritat, bygger och säljer komplett lekutrustning.

Framtvingad rörelse - Är en rörelse som skapas av ett lekredskap, och som därför är svår att styra eller stoppa. Exempel på lekredskap som skapar en framtvingad rörelse är rutschkana och gunga.

Lekmiljö - Syftar i detta arbete på en miljö för lek. Det kan vara en lekplats, en skol- eller förskolegård eller en naturlekplats.

Naturlekplats - Lekplats med fokus på naturen och naturmaterial, både i lekutrustning och i övrig miljö. Vegetationen och landskap har stor betydelse och är integrerade med lekutrustningen.

Naturlik miljö - En konstruerad miljö som är skapad med naturen som förebild. Detta kan vara ett sätt att berika en stadsmiljö genom att erbjuda några av naturens kvaliteter och karaktärer.

Prefabricerad lekutrustning - Här menas stationär, färdigbyggd utrustning som sandlåda, klätterställning och rutschkana som är byggd av ett företag som därmed har produktansvar.

Traditionell lekplats - Syftar i det här arbetet på lekplatser med markmaterial av sand, bark eller gummi, med prefabricerad lekplatsutrustning. Användningsområdet är till stor del definierat av lekutrustningen. Det finns vanligtvis olika storlekar på klassiska lekplatser då de vänder sig till olika målgrupper.

Bakgrund

Det här arbetet handlar om hur naturlekmiljöer kan skapas för att användas av förskoleverksamheter. Syftet är att komplettera de befintliga förskolegårdarna, och samtidigt kunna erbjuda ett förbättrat lekplatsutbud som barn kan använda under deras fritid. Arbetet är kopplat till hur behovet och möjligheterna för naturlekmiljöer ser ut i Örebro.

Barns rätt till lek anses vara så viktig att den är inskriven i FN:s Barnkonvention, där artikel 31 beskriver att *”Barn har rätt till vila, fritid, lek och rekreation som är anpassad till barnets ålder”* (Barnombudsmannen 2014).

Att leka i en naturlig miljö har inverkan på leken, som får en rikare variation och ett ökat inslag av rollekar. Forskning pekar mot att barn som vistas i en utemiljö som till stor del består av naturinslag, har bättre fysiska förmågor än barn som vistas i en parklik utemiljö. (Grahm et al 1997, Fjortoft 2001) Vistelse i en miljö som till stor del består av vegetation och en kuperad terräng ökar den fysiska aktiviteten hos de som brukar platsen jämfört med vistelse i en miljö där dessa inslag fått mindre utrymme. Balans, motorik och ökad koncentrationsförmåga är några av de egenskaper som visat på förbättring (Boldemann et al 2005). Lek i naturmiljö har också visats sig bli mer jämställd, då lek i en naturmiljö gör det lättare att frångå könsnormer. Detta beror till viss del på att ett större fokus läggs på den fysiska aktiviteten och i förskoleåldern finns inga generella skillnader mellan tjejer och killars fysiska förmåga (Änggård 2011).

Idag ställs allt större krav på barns lekmiljöer angående säkerhet, kvalitet och tillgänglighet. Detta beror till stor del på att allt fler barn växer upp i städer, där det finns begränsade möjligheter för utomhuslek. I och med växande och förtätade städer begränsas barns lekmiljöer utanför hemmet, då deras rörelsefrihet påverkas av långa distanser, ökad trafiktäthet och otrygga skolvägar. Dessa faktorer ökar även oron hos föräldrar som i sin tur minskar barnens rörelsefrihet (Faskunger 2007). Möjligheten för barn att vistas självständigt i staden påverkar deras utveckling, då ett aktivt, självständigt deltagande på platser ökar deras förståelse för närmiljön samt ökar deras förmåga att interagera och kommunicera med andra barn (Björklid & Nordström 2007).

Svårigheten för barn att röra sig i stadsmiljö har försämrat deras förutsättningar för en aktiv livsstil, detta har dessutom skett i en tid av ökad inaktivitet i form av stillasittande. Situationen riskerar att

leda till en ökning av kroniska sjukdomar såsom Typ 2 diabetes samt benskörhet, depression och övervikt (Faskunger 2008). Många av kroppens fysiska funktioner utvecklas innan puberteten, och hur väl de utvecklas ligger sedan till grund för de kroppsliga förutsättningarna under resten av livet (Gjerset 1997). Idag, då de flesta yngre barn tillbringar större delen av sin vakna tid i skol- eller förskoleverksamheter, är miljöerna som dessa verksamheter erbjuder extra viktiga för barnens rörelse, lek och utveckling. I läroplanen för förskola (Lpfö – 98) beskrivs verksamheternas krav på utemiljöer att förskolan

”ska ge möjlighet till lek och andra aktiviteter i både planerad miljö och i naturmiljö” samt att ”Förskolan ska erbjuda barnen en trygg miljö som samtidigt utmanar och lockar till lek och aktivitet” (Skolverket 1998/2010, s.6-7).

Förutom läroplanen regleras skolverksamheters utemiljöer av PBL (Plan och Bygglagen) som är den lag i Sverige som reglerar användandet av mark, vatten och byggnation. PBL har länge haft en otydlig formulering gällande storlek och innehåll hos utemiljö för pedagogiska verksamheter. En komplettering genom allmänna råd har nu utarbetats, vilken förtydligar att vegetation och gott om utrymme bör finnas på skol- och förskolegårdar (Boverket 2015).

En faktor som har påverkat lekplatsutbudet mot mer likriktning på både på skol- och förskolegårdar och på mark förvaltd av kommun och fastighetsförvaltare, är de säkerhetsföreskrifter som tagits fram för att öka säkerheten på lekplatserna. Säkerhetsföreskrifterna har skapat en rädsla hos förvaltarna att använda andra lekredskap än de färdigproducerade (Jansson 2008). På grund av ett ökat behov att öka upplevelsen av säkerhet och trygghet under kvällar och nätter har en reducering av vegetationsytor bestående av stora delar buskar tagits bort, eller förvandlats till täta, låga prydnadsbuskage, eller klippta häckar (Örebro kommun 2013b). Reduceringen av buskvegetation har lett till en försämring av barns lekmiljöer, därför kan naturlekmiljöer komplettera den minskade buskmängden.

Miljöer för lek i Örebro

I Örebro har kommunen insett betydelsen av stimulerande lekmiljöer för barn samt fått förståelse för de brister stadens sammantagna lekplatser uppvisar. Då Örebro kommun idag har ett traditionellt lekplatsutbud efterfrågar de nytänkande och variation kring sina lekplatser. Kommunens naturplan från 2013 beskriver betydelsen av att barn har tillgång till lekmiljöer och tillgängliga grönytor . Här beskrivs ett antal mål, varav ett är:

”Iordningställa, skapa och marknadsföra attraktiva lekmiljöer för barn i parker eller naturområden. Platserna ska fungera som utflyktsmål för kommunala verksamheter samt för allmänhet” (Naturplan för Örebro kommun 2013a s. 20)

Ett skäl till behovet av att skapa naturlekmiljöer i Örebro är att kommunen, efter en utvärdering av sina förskolegårdar, funnit att många gårdar inte lever upp till önskad kvalitet. Detta beror till viss del på begränsad yta, vilket gör att förbättringsmöjligheterna i dessa fall är begränsade. Tanken med det ovan beskrivna målet i naturplanen är därför att utvidga de bristfälliga förskolegårdarna genom att skapa naturlekmiljöer som kan användas av både pedagogiska verksamheter och av barn under deras fritid. Platserna för lekmiljöerna är idag odefinierade, men de är tänkte att ligga både i natur och på parkmark.

Kommunen ser en möjlighet att skapa naturlekmiljöer som både kan fungera för att komplettera förskolegårdarna samt fungera som lekmiljöer för barn generellt. Detta ställer frågor om vad naturlekmiljöer kan innehålla, hur säkerhetsaspekten ska behandlas, samt på vilka platser naturlekmiljöer är lämpliga att anlägga. Då kommunens lekplatsutbud i regel är av traditionell lekplatskaraktär efterfrågas inspiration kring vad naturlekplatser kan innehålla och hur de kan se ut och fungera. En strategi för hur naturlekmiljöer kan skapas förenklar arbetet för kommunen och är även användbar för andra kommuner, eftersom situationen gällande begränsade miljöer för förskolor inte är unik för Örebro.

Mål och syfte

Målet med arbetet i ett större perspektiv är att barn ska få tillgång till mer stimulerande och varierande lekmiljöer, vilket lockar till ökad rörelse och mer varierande lekar.

Syfte med arbetet är att ta fram en förstudie inför skapandet av naturlekmiljöer för användning av förskoleverksamheter samt för fri lek i Örebro kommun.

Syftet uppnås genom att besvara följande frågeställningar:

- Hur kan attraktiva platsspecifika miljöer för naturlek med barn i förskoleåldern som målgrupp skapas?
- Hur bör kommunen förhålla sig till de rådande säkerhetsstandarderna vid skapandet av naturlekmiljöer?
- Hur ser behovet av naturlekmiljöer ut i Örebro?

Metod

Arbetet baseras på en litteraturstudie och en fallstudie som ligger till grund för att besvara syftets frågeställningar. De två delarna används för att ta fram ett förslag till gestaltning av naturlekmiljöer. Materialet bygger i första hand på litteratur, men även på några intervjuer.

Litteraturstudie

Litteraturstudien beskriver tre för naturlekmiljöer viktiga områden, vilka är:

Lek och barns utveckling som ska ge insikt i hur barn leker och vad i utemiljön som kan främja leken. Syftet är att skapa en generell bild av hur utemiljön kan främja barns fysiska utveckling, och hur barns fysiska utveckling sker i relation till ålder, då platserna i första hand ska anpassas till barn i förskoleåldern.

Plats som ska ge en uppfattning om lekplatser och förskolegårdar samt vad barn uppskattar hos en miljö för lek, och om vegetationens roll i en lekmiljö samt för leken.

Säkerhet som beskriver vilka säkerhetsaspekter som kan behöva beaktas vid skapandet av en naturlekmiljö.

I sökandet av lämpligt material till studien har litteratur hämtats från flera olika discipliner. För att skriva om lek och barns utveckling söktes litteratur inom pedagogik, största delen av materialet utgörs av tryckta böcker och är hämtade från Örebro universitetsbibliotek. Till delen om plats kommer litteratur från forskning inom från miljöpsykologi och landskapsarkitektur från SLU och liknande institutioner. Forskningsrapporter och andra publikationer har hittats genom sökningar på databasen Google Scholar och SLU databasen Epsilon. Material och förslag på material kommer också från Märit Jansson som är handledare för arbetet. Litteratur till delen om plats har hämtats från olika myndigheter som har uppdrag som berör barn, och därför tillhandahåller beskrivningar på hur lagar inom respektive område bör levas upp till. Detta material har hittats genom sökningar på internet. Till denna del har också tidigare studenters examensarbeten använts. Den litteratur som funnits om säkerhet inte är akademisk på samma sätt som den om barns lek och utveckling, samt om Plats. Här har istället de säkerhetsföreskrifter som finns samlade i SIS upplagor, samt en förenklad version av dessa, publicerade av Sveriges kommuner och landsting använts.

Fallstudie

Fallstudien syftar främst till att beskriva hur behovet av naturlekmiljöer ser ut i Örebro. Till fallstudien har aktuella rapporter gjorda på uppdrag från kommunen använts. Material har tillhandahållits av Mimmi Beckman som är planerare på kommunen och som har varit med och handlett arbetet. Även Kajsa Bodén har tillhandahållit material. Då arbetet grundar sig i Örebro kommuns behov att förbättra stadens förskolegårdar beskrivs rapporten "Inventering av förskolegårdar i Örebro kommun 2012-2013" som gjorts av kommunen. Annat material som ligger till grund för beskrivningen av behovet av lekmiljöer i Örebro är "GIS-analys av grönsstrukturen i Örebro stad" och "Naturplan för Örebro kommun".

I fallstudien beskrivs också ett besök av och en intervju om den för Örebro annorlunda lekmiljön "Barnens Trädgård". Syftet är att belysa hur det är möjligt att anordna alternativa lekmiljöer. Under besöket på platsen studerades platsens innehåll, hur den förhöll sig till säkerhetsföreskrifterna gällande lekredskap, samt tecken på hur platsen används. Under besöket genomförs också en förbokad, fysisk, semistrukturerad intervju med Monica Christiansson som är trädgårdsantikvarie och ansvarig för den historiska trädgårdsmiljön i anslutning till herrgården. Hon har varit med under hela processen med att skapa Barnens Trädgård. Inför intervjun hade öppna frågeställningar formulerats, angående mål med skapande av lekmiljön, hur platsen förhåller sig till säkerhetsaspekterna, hur skötseln går till, hur platsen används idag, samt funderingar kring hur det kom sig att platsen beskrivs som en trädgård för barn och inte som en lekplats, och hur det påverkat utformningen.

För att få fördjupad information om hur lekplatssituationen ser ut i Örebro har spontana samtal med medarbetare som arbetar med lekplatsfrågor på kommunen skett, vilket har lett vidare till intervjuer.

Den ena handlar om att barn på en förskola under en brukarundersökning uttrycker en önskan om skapande av en miljö med likande innehåll som i Barnens Trädgård i Karlslund. Påståendet ledde fram till en telefonbaserad informantintervju med en pedagog från den förskola som deltagit i brukarundersökningen om utvecklandet av en för förskolan närbelägen park. Telefonintervjun var inte förbokad, utan skedde i samband med att jag kontaktade förskolan första gången. Material om brukarundersökningen tillhandahölls av Kajsa Bodén som var ansvarig för utförandet av den.

Den andra företeelsen som kom fram var det borttagande av vegetation i form av träd och buskar som skett för att öka trygghetskänslan under kvällar och nätter. Information om detta har hittats på kommunens hemsida och genom en fysisk semistrukturerad informantintervju med en Hans Andersson som är enhetschef för parkenheten på kommunen, och som har jobbat mycket med frågan.

För att få insyn i förskolornas upplevelse och behov av utflyktsmål i staden gjordes en intervju med en pedagog från en förskola med en utpräglad utomhuspedagogik, där många utflykter ingår. Förskolan har också stadens enda förskolebuss, vilket var anledningen till valet att utföra en intervju med denna förskola. Intervjun var en förbokad telefonintervju och var halvstrukturerad och tog upp tre frågeställningar som handlade om hur förskolan upplevde tillgången till utflyktsmål i Örebro, vilka egenskaper som önskades av ett utflyktsmål samt vilka utflyktsmål förskolan önskade att det fanns mer av i Örebro.

Förslag till gestaltning

Resultatet från litteraturstudien och fallstudien används för att ta fram ett förslag till gestaltning av naturlekmiljöer i två olika typer av miljöer med olika förutsättningar. Det ena förslaget vänder sig till en parklik miljö som är en vanlig karaktär i centrala Örebro. Det andra förslaget visar hur en naturlekmiljö kan utformas i en skogsmiljö, som är vanlig i stadens ytterområden.

Förslagen utgår ifrån de beskrivningar av förskolegårdens indelning av zoner som bland annat Grahn et al (1997) beskriver. Aspekter som har behandlats i förslagen är förutom lekvärdet, hur befintliga träd kan användas för att ge tillgång till skugga, hur miljön kan utformas utan att locka till att platsen används på ett olämpligt sätt av ungdomar och vuxna, hur de säkerhetsaspekter som finns för lekutrustning kan följas, samt hur platsen kan utformas för att vara en allmänt säker plats.

Lek och barns utveckling

Om lek i förskoleåldern

Leken ses som den viktigaste sysselsättningen för barn och är deras sätt att hämta kunskap om omvärlden. Genom leken utforskar och experimenterar barnet i sin närmiljö, med sig själv och tillsammans med andra barn och närstående vuxna. Med hjälp av leken utvecklar barnet språk, motorik, balans, känslor, kreativitet, intellekt och socialt samspel samt att hantera känslor. (Granberg 2007). Läroplanen för förskolan betonar lekens betydelse på följande sätt:

”Leken är viktig för barns utveckling och lärande. Ett medvetet bruk av leken för att främja varje barns utveckling och lärande skall prägla verksamheten i förskolan. I leken och det lustfyllda lärandets olika former stimuleras fantasi, inlevelse, kommunikation och förmåga till symbolisk tänkande samt förmåga att samarbeta och lösa problem. Barnet kan i den skapande och gestaltande leken få möjlighet att uttrycka och bearbeta upplevelser, känslor och erfarenheter”(lpfö 98)

Lekens utveckling hos barn

Spädbarnets lek utgår från den egna kroppen som genom övningslek och motorik utvecklas och upptäcks. Tillsammans med närstående vuxna och andra barn utvecklas kommunikation genom fysisk kontakt, joller, skrik, leenden, och blickar. Senare övergår leken till småbarnslek, som består av imitations, symbol och rollekar. När barnet närmar sig skolåldern övergår leken allt mer i spel och regellekar (Granberg 2007). I boken *Lek, lekplatser och lekredskap* av Norén-Björn (1977) beskrivs olika lektyper som den Schweiziska forskaren Jean Piaget beskrev på 1930-talet. De olika lektyperna har olika karaktär och var och en utforskar och behandlar olika sorters kunskap och erfarenhet. Lektyperna är övningslek, konstruktionslek, rollek och regellek (Norén-Björn 1977). Lektyperna används idag för att beskriva barns olika typer av lekar. Nedan beskrivs i korthet de lektyper som är aktuella för barn i förskoleålder, samt vilka förutsättningar som krävs för var och en av dem. Litteraturen till beskrivningarna nedan är hämtad från både Norén-Björn (1977) och Granberg (2007).

- Övningslek: Denna lek utforskar kroppen och hur olika saker i tillvaron hänger ihop. Leken används av mycket små barn som utforskar den egna kroppen, genom olika rörelser som att åla, krypa och banka på saker. När barnet är lite äldre byts rörelserna ut mot mer avancerade moment som att cykla, hoppa på ett ben, eller att hjula. Inom övningsleken undersöks olika föremål och dess egenskaper med hjälp av kroppens sinnen. Här används luktsinnet, smaksinnet och känseln för att skapa fysiska minnesbilder av olika föremål. För små barn är munnen ett viktigt verktyg för att upptäcka olika objekt. Även hur olika saker förhåller sig till varandra undersöks. Exempel på detta är lägesbeskrivningar som på, över, under.

Förutsättningar för övningslek är tillgång till stora ytor som erbjuder utmatningar för fysisk lek som hinder, backar, slänter samt balans och klättermöjligheter. Övningsleken kräver också tillgång till avskilda rum för koncentration och upptäckt av omvärlden. Avskilda platser i utemiljön kan skapas med hjälp av vegetation. Föremål som uppmanar till experiment och upptäckt utvecklar övningsleken och kan bestå av klassiska leksaker för utelek så som vattenkanna och hink och spade, men även av naturliga material som pinnar, stenar och stubbar.

Konstruktionslek: Denna lek kan beskrivas som kreativ och skapande och består av att bygga konstruktioner och skapa utformningar, vilket kan ta form genom torn, kojor, tunnlar eller olika banor. Den utformande delen kan bestå av att dekorera sandlådans kant eller ingången till en koja med material från naturen.

Förutsättningar för konstruktionslek är tillgång till mycket löst material, vilket ofta kan vara saker från naturen, som jord, lera, vatten, pinnar, mossor, och blommor. Även olika byggmaterial som klossar och tågbanor används i konstruktionsleken. För en välfungerande lek krävs utrymme för att aktiviteten inte ska bli förstörd eller avbruten. Det är en fördel om material kan lämnas kvar på platsen, då det ger möjlighet för leken att fortsätta vid ett senare tillfälle.

Rollek Denna lek börjar för det lilla barnet med symbollek, vilken föregår rolleken. I symbolleken imiterar det illa barnet äldre barn och vuxna ur deras omgivning. Lite senare i barnets utveckling ingår momentet ”hjälpa till”, som består av att utföra olika vardagssysslor som äldre närstående utför. Rolleken kan beskrivas som ”mamma pappa barn” eller ”tjuv och polis” och består av lekar där barnen låtsas att de är någon som gör något. Leken är möjlig först när barnet utvecklat förmåga att i leken låtsas utföra olika moment, som att på låtsas dricka vatten. Detta sker vanligtvis kring två

års ålder och då brukar leken ske enskilt men inom en grupp som leker samma tema. Vid tre års ålder kan lekdeltagarna inneha olika roller inom samma lek och vid 4 års ålder kan de behålla rollerna under en längre tid.

Förutsättningar för rollek är möjlighet att se vad närstående vuxna faktiskt gör. Det kan vara givande att se att någon klipper gräsmattan eller städar, då det ger möjlighet att leka samma aktivitet. Därför är det fördelaktigt med en öppen miljö där barnen får insyn i de aktiviteter som sker på platsen. Rolleken kräver både stora ytor för mer fartfyllda rollekar, samt plats att dra sig undan för lugnare lekar i mindre grupper. Material som inspirerar till rollek kan inta rollen som objekt som behövs i leken. Exempel är föremål som kan inta rollen som mat i måltidssituation.

Jean Piaget beskrev också regelleken som används av barn först när de uppnått en ålder högre än förskoleålder. Regelleken bygger på att leken kontrolleras av förbestämda regler. Exempel på regellek är olika bollsporter, och leta-jaga lekar (Norén-Björn 1997).

Den vidlyftiga leken

En lektyp som ofta beskrivs i utomhusleksammanhang är den vidlyftiga leken, som är en lek med fysisk och mental karaktär. Leken uppstår oftast när barn vistas i en lekvänlig utomhusmiljö, som utgör ett frirum där många olika uttryck får finnas. Enligt Mårtensson (2004) kan den vidlyftiga leken ses som en indikator på att lekens utövare har starka känslor för miljön och att barnet upplever sig kunna påverka miljön. Inom lekens förlopp finns stort utrymme för förändring och oförutsägbara händelseförlopp. Den vidlyftiga leken är starkt förknippad med sinnena som används i leken för att samspela med landskapet, som är en tydlig inspiration, och som till viss del kan styra lekens förlopp (Mårtensson 2004).

Barns fysiska utveckling fram till puberteten

Barns kroppar är under ständig utveckling och det är under de första åren som den största utvecklingen sker. Under uppväxten flyttas kroppens tyngdpunkt från bröstbenet till höftbenet, och huvudets proportion till kroppen går från att utgöra en fjärdedel till att istället utgöra en åttondel (Gjerset et al 1997).

För barn som utvecklas normalt sker utvecklingsfaserna i en viss ordning, men hur fort utvecklingen går skiljer sig stort mellan individer. De som har kommit långt i utvecklingen vid tre års ålder behåller ofta det försprånget till ungdomsåren. Det betyder att det inte finns något samband

mellan levnadstid och den biologiska åldern, då alla har egen utvecklingskurva. Barn växer mest fram tills de är i 4-5 års åldern. Tillväxten skiljer sig inte mellan könen förrän i 10-12 års åldern (Gjerset et al 1997).

Utveckling av skelett, muskler och nervsystem

Skelett, muskler och nervsystem genomgår en stor utveckling under ett barns uppväxt, och är viktiga komponenter för barnets kroppsliga utveckling. Gjerset et al. (1997) menar att miljön kring ett barn har stor påverkan på hur dessa viktiga kroppsfunctioner kommer att utvecklas.

Skelett hos ett barn skiljer sig från vuxnas, då det under uppväxten är mjukt och rörligt. Detta gör att deras kroppar är smidigare och skelettet tåligare för fall, vilket möjliggör alla de kollisioner som den stora rörelseinläringen kräver. Att skelettet är mjukt innebär också att det är känsligt för felbelastning, vilka vid långvarig upprepning kan orsaka deformation av skelettet. Forskning visar att fysisk aktivitet hos barn utvecklar skelettet och passivitet kan leda till svaga och klena ben. Nervsystemet utvecklas i tidig ålder och vid 10 års ålder är det till 90-95 procent färdigutvecklat. För normal utveckling krävs att rörelseinläringen sker genom allsidiga rörelser och att alla sinnen får vara delaktiga. Ett nyfött barn har en kropp som består av ca 20 procent muskler. Denna muskelmassa ska sedan öka, för att i vuxen ålder utgöra 40 procent av kroppsvikten. Under uppväxten ska den procentuella muskelmassan alltså fördubblas. Skillnaden i muskelmassa mellan killar och tjejer skiljer sig inte åt förrän i puberteten, men tjejer börjar utveckla sin muskelmassa tidigare än killar (Gjerset et al 1997).

Motorisk utveckling

I leken utvecklar barnet sin motorik, genom övning av bland annat balans, rytm och finmotorik. Rörelserna utvecklas från att vara symmetriska, vilket är rörelser som sker i båda armar eller båda benen samtidigt eller i hela kroppen, till att vara viljestyrda, och senare även automatiserade. Att lära sig att gå börjar med de första stapplande stegen, sedan automatiseras rörelserna och blir avslappnade och säkra och till slut behärskar barnet att gå på ett avslappnat sätt och samtidigt prata (Granberg 2007). Arv, tillväxt och mognad är medfödda faktorer som tillsammans med miljö, som är en yttre förutsättning, påverkar den motoriska utvecklingen.

Motorik är ett samlingsnamn för de funktioner och system som kroppen använder till sin rörelsekapacitet. De första åren har arv, tillväxt och mognad stor roll för utvecklingen, men i takt

med stigande ålder ökar även miljöns påverkan på motoriken. En varierad rörelsestimulering är en del av hur miljö kan bidra till motorisk utveckling, och det är här som utemiljön kommer in i bilden. Utveckling av motorik handlar om en utökning av rörelserepertoaren och förbättring av rörelsekvaliteten som används i olika rörelsemoment. Några huvudprinciper för barns rörelseutveckling är att utvecklingen sker uppifrån och ned, från huvudet via bålarna till benen, att utvecklingen i de centrala kroppsdelarna sker före de mindre centrala, att grova rörelser skapas först och att de sedan förfinas för att passa in i kroppens rörelsemönster, samt att kombinationer av rörelser skapas efter att de enskilda rörelsedelarna är inlärd (Gjerset et al 1997).

Utvecklingens faser

Tiden fram till puberteten är en avgörande och fördelaktig period för motorisk inläring, och resultatet skapar förutsättningar för individens motoriska färdigheter under resten av livet. Här följer en generalisering av i vilken följd och ålder som rörelseutvecklingen sker. Under de första åren utvecklas motoriken genom inläring av basala rörelsemönster, som att gå, springa, rulla, hoppa, krypa, gripa, balansera, hänga, kasta, rytmiska rörelser och rumslig orientering. Rörelserna utvecklas till största del fram till 4-6 års ålder. Dessa är rörelser som varje barn med normal utveckling lär sig. Rörelserna används sedan i utvecklandet av mer avancerade och individbaserade moment som att cykla, spela fotboll åka skidor eller hoppa längdhopp. I 5-7 års åldern kommer barnet in i en period som innehåller mycket fysisk aktivitet och har därför ett stort rörelsebehov. Vid denna tidpunkt avanceras många rörelser, särskilt rörelser för ben och armar. Detta hänger ihop med en ökad muskelstyrka i dessa delar av kroppen. I åldern 6-8 år går barnet in i en lugnare period och utvecklar kvaliteten på många rörelser. Nu utvecklas kombinationsmotorik, där de basala rörelserna sätts ihop till kombinationer, som att springa och samtidigt kasta/fånga en boll. Även rotationer och balans har stor potential för förbättring under den här perioden. En varierad rörelsestimulering är fördelaktig för en förbättrad motorik. I åldern 9-10 år har kombinationsmotoriken utvecklats och det är givande att öva på avancerad kombinationsmotorik som lagspel och friidrott. Potentialen för motorisk utveckling är stor när barnet har uppnått en ålder på 10-12 år. Kroppen har nu uppnått en kombination av en väl utvecklad motorik och en lätt och smidig kropp med ökad muskelstyrka, vilket ger en stor potential att utveckla och lära sig nya rörelser, vilket bör uppmuntras på alla sätt (Gjerset et al 1997).

Plats

Plats för lek

Barn beskriver utemiljö genom att berätta vad de kan göra där, om vilka lekar de leker och om upplevelserna som aktiviteterna ger. De beskriver också platserna de använder, vilka inte bara är de skapade lekmiljöerna, utan även helt andra platser. Om detta skriver Kylin (2004) som vidare beskriver barns behov av egna platser i utemiljön, som de själva skapar, genom att manipulera utvalda platser med hjälp av material som finns till hands. Ett exempel är kojbyggande, som är ett sätt för barn att skapa egna, ofta hemliga platser. Kojan är också en social mötesplats för de som är inkluderade i den. Förutsättningarna för kojbyggande är utemiljöns karaktär samt tillgänglighet till lämplig miljö och materialtillgång (Kylin 2004). En koja är ett exempel på en miljö som kan kallas "barns platser" vilket kan jämföras med "platser för barn". Dessa är uttryck som beskriver hur barn använder miljöer som är skapade för dem, men att de även använder andra miljöer. "Platser för barn" är miljöer som är skapade av vuxna för barn och som kan vara en lekplats, pulkabacke eller en basketplan, men det innebär inte alltid att barnen använder dem som de vuxna har tänkt. "Barns platser" är miljöer som barn använder och därför ser som sina. Platser för lek skapade av vuxna kan fungera som barns platser, men hit kan också andra miljöer som barn använder räknas, som klätterträd eller platser som används för kojbygge. Detta beskriver Rasmussen (2004) som också beskriver att det finns fyra aspekter som gör att en plats blir "barns platser". Dessa är en plats som barn har erfarenhet att leka på, en plats som barn brukar leka på och därför fungerar som en mötesplats, en plats med ett specifikt innehåll som gör den utmärkande, exempel "det bästa klätterträdet", samt en plats som av olika anledningar väcker känslor.

Närhet till lekmiljöer är av stor betydelse. Barns rörelsemönster i förhållande till lekmiljöer beror, förutom på miljöns förutsättningar, även på ålder. Yngre barn besöker i större utsträckning de lekmiljöer som finns nära hemmet, medan äldre barn rör sig över större områden. Detta beror bland annat på att de äldre barnen efterfrågar mer varierade och utmanande lekmiljöer. När barn besöker lekplatser tillsammans med vuxna, blir ofta valet en lekmiljö som erbjuder lek, men också ytor för andra aktiviteter och rekreation. Dessa miljöer beskrivs ofta som trivsamma att vistas i eller som miljöer som erbjuder flera sorters aktiviteter. Faktorer som kännetecknar populära lekplatser är tillgång till närbelägen vegetation och generösa utrymmen i anslutning till lekplatsen, dessa karaktärer förstärks av en kuperad terräng. En annan företeelse som gynnar besöksmängden är om

platsen innehåller ett för omgivningen avvikande lekredskap eller lekkaraktär (Jansson 2010).

Behovet att skapa en relation till en plats

Utflykter är ett givande sätt att utöka eller komplettera den miljö som barnet vistas i dagligen. För små barn är behovet av trygghet stort, vilket i platssammanhang skapas genom igenkänning. Vid besök i en för barnet ny miljö uppstår ett behov av att orientera sig på platsen, därför ägnar sig barnet åt att noggrant känna in och utforska platsen. Först efter detta skeende kan nya erfarenheter och kunskaper hämtas in. För att tryggheten ska bestå behöver platsen besökas regelbundet och vid ett flertal tillfällen. Vid täta besök på en plats kan leken fortsätta där den senast avslutade, och på det viset kan leken utvecklas. För att barnet ska få ut så mycket som möjligt av besöket bör platsen besökas varje vecka (Granberg 2007).

Vegetationens roll

Många är de som menar att vegetation utgör en mycket viktig komponent i barns utemiljöer. Vegetationens roll är bland annat att skapa rumsligheter där barn kan gå undan i mindre grupper eller enskilt. Rumsligheterna kan bestå av ett öppet, men markerat rum som kan inta olika roller i lekar. Små rum för enskilda stunder kan skapas i tät och låg vegetation (Grahns et al 1997, Mårtensson 2004). Ett rum kan till exempel utgöras av platsen under ett träd, vilken skiljer sig från den öppna ytan bredvid. Träd kan vara utmärkta att klättra i, och beroende på trädets placering och karaktär kan det skapa eller inspirera till olika lekar, eller nå olika grupper av barn (Mårtensson 2004). I en studie där Jansson (2010) har studerat innehållet på populära lekplatser visar resultatet att de mest välbesökta platserna var omgärdade av vegetation, vilken förhöjde stämningen på platsen, samt användes på olika sätt i leken. Ett varierat och rikt växtmaterial ger en ökad förståelse för omvärlden då materialet visar på den ständiga förändring som sker. Träd och buskar ändrar färg samt skapar och ger ifrån sig växtmaterial. Vegetation är också ett material som inbjuder till påverkan och därmed ger möjlighet att förändra platsen, som är något som är mycket betydelsefullt för barn (Grahns et al 1997). Vegetation är en utmärkt källa till lösa föremål, vilket är något som barn använder i många olika sammanhang. Exempel på lösa föremål kan vara bär, barr, grenar, kottar, blommor, löv, små stenar, sand och mycket annat. I leksammanhang har de lösa föremålen många olika roller. De kan användas som substitut för verkliga föremål i roll- och symbollekar eller material till skapelser som uppförs i konstruktionsleken. Material kan också inspirera till olika rörelser i övningsleken (Granberg 2007). Valet av vilken vegetation som används på lekplatser är dock viktigt, och växter med taggar och växter som innehåller giftiga delar bör undvikas (Castenfelt

& Henriksson 2009). I miljöer som erbjuder god tillgång till lösa föremål minskar konflikterna angående vad som är ”mitt” och ”ditt”, vilket ökar möjligheterna för samarbete mellan barnen samt minskar avbrotten i leken (Mårtensson 2004).

Vegetation som solskydd

Vegetation i form av träd och buskar är det mest utbredda skyddet mot den staka solstrålning som under sommarhalvåret kan vara mycket skadlig för barn. Att låta barn vistas mycket utomhus kan innebära en ökad utsatthet för ultraviolett strålning från solen, vilket ökar risken för hudcancer. Hela 90 procent av all hudcancer kan ledas till hög UV-exponering. Personer som drabbats av hudcancer har därefter en ökad risk att även drabbas av andra cancerformer. Sambandet mellan utsatthet för UV-strålning och hudcancer blir större när personer utsätts för strålning redan tidigt i livet. För att barn ska kunna vistas ute under en stor del av dagen är det viktigt att de har tillgång till en utemiljö som till stor del består av vegetation och därmed erbjuder mycket skugga. Att placera lekredskap och andra miljöer som är populära bland barn i skugga, hjälper till att minska den totala mängden UV-strålning (Boldeman et al 2005).

Om förskolegårdar

Det har delvis saknats reglering för hur utemiljöer för pedagogiska verksamheter ska utformas (Boverket 2015). Skollagen med tillhörande läroplan föreskriver vilka mål förskolan ska jobba mot, och ställer därmed krav på verksamhetens utemiljö (Skolverket 2010). Plan och Bygglagen (BPL) är den lag som har störst inflytande på utformningen av utemiljön för pedagogiska verksamheter. Lagtexten i denna har länge varit otydligt, men har under 2015 kompletteras. Lagtexterna i PBL följs av Allmänna råd, som är förtydliganden om hur lagen ska uppfyllas. *”Tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse”* (Plan och Bygglagen 2010:900 Kap 8 §9). PBSs lagtext reglerar nybyggnation av pedagogiska verksamheter. Otydligheten i lagtexten har lett till att många kommuner har skapat egna riktlinjer för att reglera skolverksamhetens utemiljöer och i andra kommuner har den otydliga beskrivningen gjort det möjligt för verksamheter att komma undan med utemiljöer av tveksam standard. Detta har lett till att lagtexten nu har kompletterats med ett allmänt råd som kortfattat har följande innehåll: Vid nybyggnation av pedagogisk verksamhet ska utformningen av utemiljön ta hänsyn till ytans storlek, utformning, tillgänglighet, säkerhet samt möjlighet för lek, rekreation och fysisk och pedagogisk aktivitet för den verksamhet ytan är avsedd för. Ytan bör vara så rymlig den kan innehålla vegetation och en kuperad terräng utan att det skapar risker eller omfattande slitage. Ytan bör också ha goda förhållanden gällande sol, skugga, ljud och

luftkvalitet. Placeringen av utemiljön till verksamhet för barn upp till sjätte klass bör ligga i direkt anslutning till verksamhetens lokaler och barnen ska självständigt kunna gå mellan verksamhetens byggnad och den avsedda utemiljön (Boverket 2015).

Grahn et al (1997) har studerat förskolegårdar och beskriver hur vegetation och en kuperad terräng påverkar den fysiska utvecklingen och koncentrationsförmågan på ett positivt sätt hos barn. I studien förespråkas en indelning av gården i zoner för att försäkra de kvaliteter som en gård bör innehålla. Zonerna är en trygg zon och en vild zon. Den trygga zonen ligger nära huset och består av yta för trygg och lugn lek. Exempel kan vara sandlåda, lekhus och odlingar. Den vilda zonen ska utgöras av minst en tredjedel av gården och ge en känsla av oändlighet, frihet och rymd. Detta skapas med hjälp av lekbar vegetation och en kuperad terräng som ger möjlighet till gömställen, kojbyggen och löst material. Mellan de två zonerna kan det finnas ett friare utrymme som har en öppnare karaktär som uppmuntrar till rörelse (Grahn et al 1997). Detta utrymme beskrivs senare som en vidlyftig zoon, vars roll är att inspirera till rörelse genom fritt utrymme, klätter- och balansredskap, kullar eller kuperad terräng (Dahlgren 2007). Vidlyftig zoon är ett begrepp som grundar sig i den vidlyftiga leken vilken beskrivs av Mårtensson (2004).

Om lekplatser

Vad som gör en lekplats attraktiv kan bero på många olika faktorer, både sociala värden, användarmönster, och dess fysiska egenskaper som innehåll och miljö påverkar hur platsen används. Det skiljer sig också åt huruvida en lekplats är populär och anses som den roligaste jämfört med om lekplatsen är en välbesökt lekplats. Utmärkande är att lekplatser som sticker ut ur mängden ofta beskrivs som mest roliga, eller populära. Egenskaper som gör att en lekplats särskiljer sig kan vara om den är ny och därmed erbjuder nya lekmöjligheter. Även ett enstaka lekredskap som inte finns på andra platser kan ge platsen en hög popularitet, särskilt om de erbjuder utmaningar. Lekplatser som är välbesökta karakteriseras ofta av att de ligger i en miljö med positiva värden, så som rymliga gräsytor, vegetation, större träd och sittplatser. Välbesökta lekplatser fungerar också som sociala mötesplatser, vilket är en av anledningarna till att de blir just välbesökta. Ofta besöker barn lekplatser för att träffa andra barn och vuxna, och om platsen är välbesökt av närliggande pedagogiska verksamheter, kan det påverka användarmönstret genom att barn även besöker platsen under sin fritid, i hopp om att möta andra barn (Jansson 2010). Något som kan påverka lekmiljöer på ett mycket negativt sätt är om platsen utsätts för vandalism och förstörelse,

vilket upplevs som något mycket negativt hos barn då de ofta upplever att förstörelsen är riktad mot dem (Titman 1994).

De senaste åren har flera förändringar i lagar gällande lekplatser skett. Mellan åren 1975 och 1987 gällde svensk byggnorm för byggnation av byggnader och utemiljöer. Svensk byggnorm (1975 kap. 81:51) föreskrev att lekplatser ska uppföras på bostadsgårdar innehållande sandlåda, sittplats för barn och vuxna samt plats för bollek, cykling och vinterlek. Bostadsgården skulle även vara väl solbelyst mellan klockan 9 och 17. Svensk byggnorm (1975 kap 81:53) föreskrev att lekplatser ska finnas på ett avstånd på 150 meter från bostaden. Lekmiljön ska ha en sammanlagd storlek på 1500 till 2000 kvadratmeter och kan vara uppdelad på en eller flera ytor. Innehållet ska enligt normen bestå av klätterlek, bollek, cykellek och möjlighet till konstruktionslek med sand eller annat material. Svensk byggnorm föreskriver också att lekplatserna ska vara skyddade mot olycksrisker (1975 kap 81). När Plan och bygglagen började gälla 1987 försvann reglerna för avstånd till och innehåll i lekplatser (Plan och bygglagen 2010:900). År 1999 antogs säkerhetsstandarden för lekredskap SS EN 1176 77 (Castenfelt& Henriksson 2009). Fyra år senare kom krav på tillgänglighetsanpassning av lekplatser som beskriver att brister på lekplatsen som gör det svårt för barn och vuxna att alls vistas på platsen, bör åtgärdas (Boverkets författningssamling 2003:19 §18). Genom dessa tre förändringar överfördes ett allt större ansvar till kommunerna om hur lekplatsutbudet i kommunen ska se ut. Under de senaste åren har många kommuner författat egna lekplatsplaner som används som ett underlag för lekplatsplanering. Skapandet av dessa dokument har i många fall lett till att lekplatser har tagits bort (Jansson 2008).

Vad är en naturlekplats?

Vad som kännetecknar en naturlekplats är relativt odefinierat. I litteratur och dokument framtagna för förvaltare används begreppet på lite olika sätt. Ibland är huvudinnebörden att allt material ska vara av naturmaterial. I andra sammanhang beskrivs hur naturen har en positiv inverkan på leken, och därför används på en del av en skol- eller förskolegård. Ylva Peterson (2012) har skrivit ett examensarbete med målet att presentera ett gestaltungsförslag till en naturlekplats i Skrylleskogen, utanför Lund. I sitt arbete har hon besökt tre lekfulla naturinspirerade platser i Skåne och Danmark och utifrån dessa sammanfattar hon vad begreppet kan innebära.

”Det kan betyda att lekplatsen är inspirerad av naturens innehållsrikedom, variation eller av platsskapande element i naturen, som en stor sten, en glänta eller dunge. Antingen kan

naturlekplatsen tillföra ytterligare platsförhöjande element och dimensioner i naturen som i Himmelhøj och Nimis, eller så kan naturen tillföra ytterligare kvalitéer till en lekplats som på den i Valbyparken i form av vegetation och koncept. Ett annat sätt kan vara att helt enkelt, som i Skånes Djurpark, använda naturen som plats för en lekplats där man inspireras av naturliga material som trä, och fysiska utmaningar som är något naturen ofta erbjuder när den används för att leka i. En oskriven regel verkar dock vara att man på naturlekplatser inte använder sig av prefabricerade lekredskap” (Peterson 2012, s. 43)

Säkerhet

Om säkerhet på lekmiljöer

Enligt Konsumentverket inträffar varje år ca 19 000 olyckor på skolgårdar och lekplatser, som är så allvarliga att akut sjukvård har krävts. Av dessa sker ca 6 800 på fristående lekplatser. De övriga sker på skol- och förskolegårdar. Den vanligaste olyckan är fallolyckor. Vad som orsakar olyckor är vid ca hälften av tillfällena fasta föremål, som lekutrustning, träd och staket. Den andra hälften orsakas av andra barn samt föremål som tillförts lekplatsen av dess brukare. Flest skador drabbar barn i åldern 7-9 år, men på fristående lekplatser är åldern på barn som råkar ut för flest olyckor 3-5 år (Konsumentverket 2008). Jansson (2008) menar att medvetenheten om behovet att erbjuda säkra lekplatser blivit stort och att säkerhetsaspekterna till stor del styr utformningen av lekplatser. I vissa fall har lekutrustning tagits bort för att den anses som osäker. Barn har visat sig vara mycket medvetna om olycksrisker på lekplatser, och de kan tala om hur de eller någon vän har skadat sig på lekplatser och på vilket sätt lekplatsutrustningen är farlig. Samtidigt pratar de om hur riskfulla moment ökar spänningen i leken och hur de på olika sätt testat gränser genom att använda lekutrustning på ett annat sätt än vad som är tänkt (Jansson 2015). Samtidigt är lekplatser en miljö som ska ge möjlighet för barn att testa gränser och ta risker. Om inte lekplatser erbjuder detta är risken stor att leken flyttas till andra platser som kan erbjuda detta, vilket kan vara platser som är olämpliga för lek eller består av en miljö där risktagande kan innebära stora faror. Därför ska lekplatser erbjuda utmaningar i en miljö där utformningen förhindrar risken för allvarliga skador. (Kylin 2014)

Dokument som säkerställer säkerheten

Det finns flera dokument som beskriver vilka krav som ställs på lekplatser och hur de ska skötas

för att säkerheten ska fastslås. Ett dokument där säkerhetsaspekten är inskriven som en lag är Plan och bygglagen, (PBL) från 1987. I kapitel 3, paragraf 15-18 beskrivs säkerhetskraven på följande sätt:

”krav på anordnande av friyta för lek och utevistelse samt krav på lekplatser och fasta anordningar på lekplatser ska underhållas så att risker för olyckor begränsas”

(PBL 2010:900 kap 3 paragraf 15-18)

Produktsäkerhetslagen (PSL) från 2004 beskriver att varor och tjänster som tillhandahålls en konsument ska vara säkra. Med säker menas i detta fall att om en produkt används på ett normalt sätt, ger den ingen eller låg risk för människors hälsa och säkerhet. Produktsäkerhetslagen inkluderar även produkter som en offentlig verksamhet tillhandahåller sina brukare. (Konsumentverket 2004).

Även i Boverkets byggregler (BBR) från 2011, finns föreskrifter om hur säkerhetsaspekten på lekplatser ska iakttas, vilket formuleras så här:

”Fasta lekredskap ska anordnas så att risken för personskador begränsas. Underlag till gungor, klätterställningar och dylika redskap ska vara stötdämpande och i övrigt så utformade att risken för personskador vid en olycka begränsas” (BFS 2011:6, avsnitt 8:93).

Europastandard för lekutrustning

Sedan slutet av 1980-talet har det funnits standardkrav för säkerheten på lekplatser. År 1989 tog Sverige fram en nationell standard för lekredskap och två år senare kom den första Europastandarden för lekredskap. Sverige var ett av 19 länder som antog denna. Arbetet med att förbättra standarden pågår ständigt, och idag är det 2008 års europastandard som gäller. Standarden innehåller minimikrav för säkerheten och säkerställer att lekutrustningen lever upp till de krav som ställts i PBL (Plan och Bygglagen) och PSL (Produktsäkerhetslagen). Målet med standarden är att barn upp till 14 år ska kunna använda lekredskap på ett säkert sätt och att de skyddas från allvarliga olyckor. Att undvika olycksrisker är extra viktigt i miljöer för yngre barn, då de har svårt att bedöma risker. Europastandarderna fungerar som styrdokument och är därför frivilliga att följa. Det betyder att det är fullt möjligt att anlägga eller underhålla en lekplats på ett annat sätt än vad som framgår i standarden. Ägaren av anläggningen som ofta är en kommun eller en bostadsförvaltare har det yttersta ansvaret och måste leva upp till de krav på säkerhet och underhåll som ställs i Plan och Bygglagen. När lekutrustning används som inte är prefabricerad, och därmed inte garanterar uppfyllelse av Europastandarden, måste den ansvariga bevisa för tillsynsmyndighet eller rättsinstans

att produkten är säker. Nedan följer en beskrivning av några säkerhetsaspekter som kan påverka utformningen och innehållet i en naturlek miljö. Informationen är hämtat från en bok från av Sveriges kommuner och landsting och är skriven av Castenfelt&Henriksson (2008).

Att undvika olyckor

Arbetet med att undvika olyckor på lekplatser bygger på noggranna studier av situationer där olyckor har inträffat. De moment som riskerar att skapa allvarliga olyckor är: att fastna med kroppsdel eller kläder, fall och hinder i fallzonen i eller kring ett lekredskap samt fallunderlag.

Farliga öppningar

Olyckor kan ske om en kroppsdel eller kläder fastnar i lekutrustningen. Olycksrisken ökar vid ett hopp, fall eller en rörelse som är framtvingad av lekutrustningen. Kroppsdelar som riskerar att fastna är huvud, fingrar, fötter, händer eller hela kroppen. För att minska riskerna för fastningsolyckor innehåller Europastandarden mått på hål och mellanrum som inte får förekomma.

Fastna med huvudet- En av de allvarligaste olyckorna som kan ske i ett lekredskap är att ett barn gör ett hopp eller ett fall och fastnar med huvudet i ett mellanrum. För att undvika detta bör mått mellan 90 och 230 mm undvikas på en höjd högre än 600 mm.

Fastna med fingrar och fötter- För att undvika att fingrar skadas bör inte hål och öppningar ha en diameter på mellan 8 och 25 mm. Detta gäller i lekredskap som framtvingar en rörelse, eller på en höjd över 220 cm. För att undvika att fastna med fötter, bör inte plana vistelseytor ha öppningar som är större än 30 mm.

Fastna med kläder

En annan allvarlig olycksrisk är att fastna med delar av kläder i lekutrustningen. Snören med dragsko eller knut kan fastna i en springa, vilket i värsta fall kan orsaka strypning. För att detta inte ska ske bör glipor mellan lekredskapsdetaljer undvikas eller så bör ingången till glipan täckas med ett skydd som förhindrar att ett föremål åker in i den. Det ska heller inte förekomma några utstickande delar på lekredskapet, då de kan utgöra en risk för att kläder fastnar där.

Säkerhetsutrymme

Detta innefattar det utrymme som en specifik utrustning kräver, plus utrymme för användaren och

ett fallområde utanför detta. Kring ett lekredskap ska det finnas ett fritt utrymme där det inte ska finnas andra föremål. Det fria fallutrymmet ska vara 1,5 meter kring ett lekredskap. Detta gäller dock inte mellan olika separata delar inom ett lekredskap, som till exempel en balanslek. Om lekredskapet har en framtvingad rörelse, får det inte dela det fria utrymmet med något annat lekredskap. Exempel på att fallutrymme kan vara ett en rutschkana ska ha minst en meter fritt utrymme på båda sidor om kanan. Då en rutschkana framtvingar en rörelse ska det fria utrymmet framför rutschkanan vara minst två meter.

Om fallhöjd och fallunderlag

Många olyckor på lekplatser utgörs av fallolyckor. Höjd och fallunderlag är faktorer som påverkar säkerhetsaspekterna. När höjden börjar bli viktig ur säkerhetssynpunkt är olika beroende på om utrustningen vänder sig till små eller lite äldre barn. För små barn kräver lekutrustning med en höjd på 60 cm eller högre insatser för att undvika olyckor. Vid denna höjd krävs en barriär och ett fallunderlag av gräs, grus, sand, bark eller gummimatta. Om lekutrustningen är avsedd för lite äldre barn bör insatser för att hindra fall göras först vid en meters höjd. Vid den höjden krävs ett räcke och ett fallunderlag av grus, gräs, sand, bark eller gummimatta. Alltså fungerar gräs som fallunderlag på en höjd upp till en meter. Den maximala tillåtna fallhöjden är tre meter, och då krävs ett fritt utrymme på 2,5 meter kring redskapet.

Fundament

Lekredskap måste vara ordentligt förankrade i marken, vilket sker med hjälp av fundament. Dessa ska ha rundade eller avfasade kanter i 45° vinkel, för att undvika vassa kanter, eller ligga mer än 400 mm ner i marken. Ett fundament måste alltid ligga minst 200 mm ned i marken för att inte riskera att sticka upp i lekytan. Vid användning av prefabricerade lekredskap anges hur lekredskapet ska monteras.

Underhåll ur säkerhetssynvinkel

Underhåll av lekmiljöer påverkar säkerheten och bör därför utövas på rätt sätt. Markägaren eller den driftansvariga har ansvar för att tillsynen av lekplatsen är tillräcklig. Hur tillsynen av lekredskap ska gå till framgår inte av några regelverk. Däremot anger standarderna att tillverkaren eller säljaren ska tillhandahålla anvisningar om hur utrustningen ska underhållas (Castenfelt & Henriksson 2008).

Om Örebro

För att ge insyn i Örebro inleds fallstudien med en kort beskrivning av staden och några av dess förutsättningar. Örebro är en medelstor stad i Mälardalen som har en befolkning på över 130 000 invånare, vilket gör staden till landets åttonde största. Staden ligger i ett platt slättlandskap som utgörs av sjön Hjälmaran och Närke-slätten, vilken består av bördig lerjord med en berggrund av kalksten, ler eller alunskiffer. Örebro är en gammal stad, med en okänd ålder då skriftliga dokument om detta saknas. Den största delen av stadens äldre bebyggelse är från 1800-talet då de äldre trähusen revs eller brann upp, varpå nya stenhus uppfördes. Under 1900-talet växte staden betydligt och flera större bostadsområden byggdes, bland de mer uppmärksammade är Rosta, som skapades under sent 1940-tal och Baronbackarna som stod färdiga några år senare (Länsstyrelsen Örebro län 2002). Under 1900-talets mitt blev bostadsbristen akut och 10 bostadsområden av miljonprogramskaraktär skapades (Örebrobostäder uå).

Lekvärdesfaktor -ett sätt att mäta kvaliteten på förskolegårdar.

Under 2012-2013 genomförde Örebro kommun en inventering av kommunens förskolegårdar. Inventeringen följde en metod som har tagits fram och använts av Malmö stad och kallas lekvärdesfaktor (Beckman 2013). För att ge förståelse för inventeringen i Örebro beskrivs först metoden som använts av Malmö stad. Metoden väger samman sju kvalitetsaspekter, vilket ger möjlighet att se utanför måttet kvadratmeter per barn som används i många bedömningar av förskolegårdar (Malmö Stad uå).

Kvalitetsaspekterna består av bedömningar inom följande områden

- Storlek på gården
- Förekomst av olika zoner så som trygg zon, vidlyftig zon och vild zon
- Tillgänglighet
- Topografi, förekomst av kullar, lekvänlig vegetation och skugga
- Integration av lekutrustning i förskolegårdens landskap
- Möjlighet till omvärldsförståelse som löst material, årstidsskiftningar och odling
- Samspel mellan ute och inne, utsikt över gården (Malmö Stad uå).

Gårdens indelning i zoner

Som grund för lekvärdesfaktorn används förskolegårdens indelning av zoner, som beskrivs av Grahn m fl (1997) samt verktyget OPEC (Outdoor Play Environment Categories) som har använts i en rad studier om barns psykiska och fysiska hälsa. Verktyget mäter tre viktiga faktorer som är storlek, tillgång till vegetation och kuperad terräng, samt hur väl dessa två faktorer integrerar med lektyrna (Mårtensson 2013).

Utvärdering av förskolegårdar i Örebro

Inventeringen av förskolegårdar i Örebro följde Malmö stads metod. Resultatet visar att det som till största del saknas på förskolegårdarna i Örebro är vegetation, höjdskillnader och tillgänglighetsanpassning. Många gårdar saknar en ”vild zon” som är en miljö med tät vegetation där barn kan uppleva att de får vara ifred. Vegetation saknas också i form av träd, vilket gör att många gårdar inte har tillräckligt med skugga under sommarhalvåret (Beckman 2013). Örebro är överlag en stad med platt topografi med liten tillgång till synlig berggrund. Detta beror på att staden ligger på före detta sjöbotten, vilket avspeglas på förskolegårdarna som också de har en generell platt topografi (Länsstyrelsen Örebro län 2002).

I samband med inventeringarna gjordes intervjuer med förskolepersonal vid knappt hälften av tillfällena. Intervjuerna behandlade användandet av förskolegården, hur väl gården uppfyller verksamhetens behov enligt pedagogerna och hur verksamhetens utflyktsvanor ser ut. Resultatet av intervjuerna visar att gårdarna används 2-4,5 timmar per dag beroende på årstid. Av de intervjuade förskolorna menade 33 procent att de gör utflykter flera gånger i veckan och lika många gör sällan utflykter. 75 procent vill göra fler utflykter. På frågan om vad som förhindrar fler utflykter är svaret, förutom personalbrist, att utflyktsmålen är svårtillgängliga. Drygt 40 procent menar att de saknar transportmöjligheter till utflyktsmålet och drygt 20 procent att de saknar utflyktsmål på rimligt avstånd. Under intervjuerna ställdes frågan om vad pedagogerna saknade på deras gård. Svaret blev övervägande att naturliga lekredskap efterfrågades. Därefter kommer möjlighet till vattenlek följts av solskydd och mer träd och buskar. Sist på önskelistan kommer utrustning av olika slag, fler lekredskap, bättre sandlåda, bänkar och regnskydd (Beckman 2013).

GIS-analys av grönstrukturen i Örebro stad

Under 2012 och 2013 genomfördes en GIS-analys över tillgången till parker och naturområden samt till olika upplevelsevärden och aktiviteter i Örebro stad. En del av analysen handlar om barns tillgång till olika sorters grönytor. Avståndet för barn mellan hemmet och en lekplats i kommunal regi ligger i genomsnitt på 290 meter. Analysen visar att de flesta förskolor når en grönyta som är större än ett hektar inom 300 meter. Grönytorna ser generellt sett lite olika ut beroende på var i staden de ligger. I ytterområdena är de ofta extensiv skötta med gräsytor som klipps ett fåtal gånger per säsong, buskar och mindre skogsdungar. I innerstaden består ofta grönområdena av intensivt skötta ytor med mer prydnadskaraktär. Avståndet mellan pedagogiska verksamheter och naturområden är betydligt längre, då de flesta skolor och förskolor har 500 meter eller längre till dessa. Avståndet försvårar möjligheterna att göra skogsutflykter eller andra naturaktiviteter. Distansen till naturområden är längst för skolverksamheter i de mer centrala delarna av staden, som har 1000-3000 meter till ett sådant. Detta betyder att barn i de centrala delarna av staden har dålig tillgång till områden med naturkaraktär, eftersom naturområdena ligger långt borta och de närbelägna grönytorna ofta saknar naturinslag. Barn i ytterområdena har generellt bra tillgång till både naturområden och grönytor med naturinslag, med saknar istället miljöer med klassiska parkinslag. I analysen framgår också att lekplatser inte bör ligga i bullerstörda områden (Örebro Kommun opub).

Barnens Trädgård i Karlslund

Barnens Trädgård Karlslund i Örebro är en för staden annorlunda lekmiljö. Miljön ligger i ett kulturresevat som består av en äldre herrgårdsmiljö med tillhörande trädgård i form av en engelsk park, frukt och köksträdgård, odlingslotter samt planteringar typiska för herrgårdsträdgårdens storhetstid. Platsen är en del av ett kulturresevat som även innehåller äldre bebyggelse och naturområden. I anslutning till parkens köksträdgård och odlingslotter har en lekmiljö kallad Barnens Trädgård skapats. Platsen består av tre olika miljöer, en trädgårdsdel, en labyrinth och en miljö med kullar och tunnlar. Trädgårdsdelen består av en sagoinspirerad trädgårdsmiljö med blommande växter, häckar och lekredskap, vilka utgörs av skulpturer med sagotema, skapades av tre konstnärer. Platsen erbjuder möten med sagokaraktärerna jätten, trollkaren och prinsessan. Bredvid trädgården ligger en labyrinth av klippt avenbok och en miljö bestående av ett kullandskap med utplacerade stenar, samt tunnlar och rumsligheter skapade av salix som flätats, formats och klippts på olika sätt (Örebro kommun 2012).

I en informationsbroschyr om platsen utgiven av Örebro kommun, beskrivs att Barnens trädgård är en *”attraktion för barn och barnfamiljer”* och att den är en *”utmärkt plats för lek och äventyr”* samt att platsen erbjuder *”möjligheter till en dagsutflykt för hela familjen* (Örebro kommun 2012).

Intrycket från broschyren är att platsen är en miljö för lek i sällskap med familj eller barngrupp. Att platsen är en lekplats framkommer dock inte via varken broschyren eller hemsidan.

Besök på platsen

Jag besökte Barnens Trädgård en kall men solig söndag i februari. Snö och is låg på marken och visade tydliga spår av hur platsen används under vintern. Spåren visade att gångarna av vide var väl använda, labyrinten lika så. I trädgårdsdelen fanns rester av sommarens vegetation, och konstverk som används som lekredskap, men spåren visar att de inte var lika välbesökta som labyrinten och salixtunnlarna. Under tidigare besök jag gjort på platsen har jag funderat på om lekskulpturerna uppfyller de säkerhetsföreskrifterna som finns för lekplatser. Vid besöket undersökte jag detta vidare och fann att det till viss del stämde. Ett populärt inslag i trädgården är Jättens Trädgård, med ett bord med tillhörande stolar i jätteformat. Bordet är nästan 1,5 meter högt och stolarna något lägre, men fallunderlaget avviker från säkerhetsnormen då det saknas ett stötdämpande underlag. Här finns istället kalkplattor. Ett annat exempel är tre vita ägg med en höjd på ca 50-55 cm. Äggen är gjorda av massiv betong och ligger på ett avstånd på ca 60 cm från varandra. Säkerhetsnormerna föreskriver ett fritt fallutrymme på 1,5 meter kring en lekutrustning, men här saknas detta utrymme, då äggen ligger nära en markskiljande kant av tegel. Vid besöket upplevde jag dock inte platsen som osäker, då de risker som fanns faktiskt var uppenbara, även för ett barn som har en mindre utvecklad förmåga att bedöma risker. Mindre barn kan inte själva klättra upp på de höga stolarna och bordet och för äldre barn är risken att ramla en kalkylerbar risk.

Intervju med Monica Christiansson

När jag besökte Barnens Trädgård hade jag även bokat in en intervju med Monica Christiansson som är ansvarig för barnens Trädgård och har även varit med under skapandet av den.

Under intervjun kom det fram att lekmiljön är skötselintensiv, då tillsyn av platsen brukar behövas dagligen, vilket är en betydligt högre skötselinsats än vad som krävs på stadens ordinarie lekplatser. Att platsen har en hög skötselnivå beror till stor del på att lekmiljön består av mycket växtmaterial som är i ständig förändring, särskilt när barn leker med det. Det är främst av två anledningar som platsen är i behov av intensiv skötsel. Den ena är ur säkerhetssynpunkt och gäller då piltunnlarna som behöver tillsyn för att undvika att avbrutna pinnar sticker ut och därmed utgör

en risk. Men också att se till att andra saker inte har hamnat på olämpliga ställen, som om stenar eller andra föremål flyttas till ett ställe där de kan utgöra en fara. Den andra handlar om idén om att platsen ska upplevas som en trädgård, vilket karaktäriseras av omhändertagande. Här framkommer ett förhållningssätt om att en miljö som upplevs som välskött och omhändertagen, visas större hänsyn och utsätts därmed för mindre förstörelse. För att uppnå detta kan till exempel växtmaterial som hamnat på fel plats under leken behöva städas bort, Även skräp från besökare bör avlägsnas. På årsbasis innebär det även att plantor ersätts.

Barnens trädgård skapades för att tillföra en miljö för barn till den historiska miljön kring herrgården. Redan under planeringsstadiet stod det klart att det inte var en vanlig lekplats som skulle skapas, utan en trädgård för barn, vilket fortfarande är förhållandesättet. Det är utifrån detta perspektiv som säkerhetsaspekterna behandlas. Eftersom platsen inte är en lekplats, följs inte de regler som finns för lekplatser, och platsen besiktas inte på ett sätt som en lekplats kräver. Det betyder inte att hänsyn till säkerhetsaspekterna har skjutits åt sidan. Säkerheten har beaktats både under skapandet av platsen, och under driften. Det är först och främst ett sunt förnuft och ett logiskt tänkande som har legat till grund för säkerheten. Ett exempel på detta är att tanken på att någon av de höga humlestörarna skulle kunna välta, ledde till en åtgärd där humlestörarna förankrades i varandra genom rep i dess topp.

Barnens Trädgård fungerar som ett välbesökt utflyktsmål, både av förskolegrupper och dagliga verksamhet och av barn som kommer till platsen tillsammans med familjen eller någon annan anhörig. platsen används och uppskattas av övriga besökare och att de bänkar och grillplatsen som finns i anslutning till miljön används även under kvällstid, vilket ställer till en del besvär

Barnens Trädgårds inverkan på lekmiljöer

Den för staden annorlunda lekmiljön i Karlslund har inspirerat utformningen av andra lekmiljöer för barn i Örebro. Detta fann jag när jag pratade med anställda som arbetar med parker i Örebro som berättade att en ny labyrint ska skapas inom kort. Initiativet kommer efter en parkinvestering där en park i yttre Örebro ska förnyas. I planeringsstadiet av parken genomfördes en brukarundersökning med boende i området samt en förskola, som fick komma med åsikter om parkens utformning (Boden 2013). Förskolan gjorde parkbesök där de studerade innehållet för att sedan kunna komma med förslag. Ett av deras förslag var en labyrint. Valet beskriver en önskan om en annan typ av lekmiljö än den som är vanlig i kommunen (Örebro kommun uå). Valet gjorde mig nyfiken på

varifrån deras idé om en labyrint kom ifrån och om det skulle kunna vara ifrån labyrinten i Karlslund. Vid ett samtal med en pedagog på förskolan som var delaktig i brukarundersökningen frågade jag var ifrån inspirationen eller idén om en labyrint kunde tänkas komma ifrån, och fick svaret att de gjort utflykter till Barnens trädgård i Karlslund vilket säkert har inspirerat barnen, men pedagogen påpekade också att det finns ett populärt barnprogram som heter labyrint.

Arbete för en ökad trygghet resulterar i försämrade lekmiljöer

Naturlika miljöer och buskage kan vara populära lekmiljöer för barn. (Jansson 2010, Kylin 2004). Buskage och vegetation kan dock samtidigt öka den upplevda otryggheten, då vegetation försämrar sikten (Gunnarsson et al, 2012). Upplevd otrygghet är ett problem som många kommuner arbetar med att minska. Brottsförebyggande rådet (2014) utför varje år en trygghetsundersökning, som för 2013 visade att andelen som upplever otrygghet under ensam utevistelse sent på kvällen är 15 procent, vilket dock är en minskning med 6 procent sedan 2006. Av de som upplever otrygghet är en stor andel kvinnor. De platser i stadsmiljön som upplevs som mest osäkra under kvällar och nätter är ”slutna rum” det vill säga tunnlar, viadukter och gångbroar som inte erbjuder möjligheten att gå åt ett annat håll. Även gång- och cykelbanor omgärdade av hög och tät vegetation kan upplevas på ett liknade sätt. Andra ytor som många upplever som otrygga är parker, rekreatiomsområden, skog och grönområden med uppvuxna träd och buskar, platser som dagtid har ett högt positivt värde men som efter mörkrets inbrott upplevs på ett helt annat sätt (Andersson 2001).

Arbetet med att öka tryggheten i Örebro

I Örebro utförs åtgärder för att öka den upplevda tryggheten under kvällar och helger. (Örebro kommun 2013b). Invånarna i staden har under de senaste 10 åren varit utsatta för en våldtäktsproblematik (Lisinski 2011), vilket kan ha ökat behovet av trygghetsarbetet. Enligt Hans Andersson som är enhetschef på parkenheten på Örebro Kommun har kommunen sedan 2005 genomfört trygghetsvandringar där bland annat invånare, politiker, tjänstemän och polis är med och kommer med åsikter. Vandringarna har resulterat i att mycket vegetation, mest buskar men också träd, tagits bort. Detta beskrivs också på kommunens hemsida, där arbetet med en ökad trygghet bland annat beskrivs på följande sätt:

”Gallring eller borttagning av buskar intill tunnlar, i parker, bostadsområden och på andra ställen. Vi glesar också ut dungar för att det ska bli bättre sikt. Buskar och sly 4-6 meter intill gång- och cykelvägar rensas undan varje år. Dessutom ser vi till att buskar och

träd inte skymmer belysningen utmed stråken. Ett konkret exempel är Harald Fors park vid Olaus Petri-kyrkan. Den har upplevts som mörk och kuslig, men där har vi nu satt upp belysning och sågat ned syrenbuskage (Örebro kommun 2013b).

I kommunens gröstrukturplan från 2006 står att trygghet och säkerhet ska beaktas vid nybyggnation genom åtgärder så som belysning, ökad tillgänglighet och att

”häckar, träd eller annan avskärmning utan möjlighet till insyn bör undvikas.

(Örebro Kommun 2006, s.25)

Då buskar och naturlika miljöer är en miljö som barn använder som lekmiljö, kan reducering av buskar medföra en försämring av barns lekmiljö, och det är särskilt möjligheten att leka i eller i närheten av vegetation som minskar. Gunnarsson et al (2012) beskriver hur förvaltare kan arbeta med att öka den upplevda tryggheten. De, liksom Örebro kommun (2013) menar att det är viktigt att gång och cykelbanor upplevs som trygga och att fokus därför bör ligga på att öka tryggheten på dessa. Gunnarsson et al (2012) menar att avståndet till vegetation är av betydelse för den upplevda tryggheten, och att vegetation av öppnare karaktär bör hållas på ett avstånd på minst 2,5 meter. Ett större utrymme behövs om vegetationen är av tätare karaktär.

Intervju med förskola om synen på utflyktsmål

Enligt kommunens utredning av förskolegårdar vill 75 procent av förskolorna göra fler utflykter. Utredningen visar att avstånd och transport är faktorer som försvårar genomförandet av utflykter (Örebro Kommun opubl.) För att få insyn i vad som skulle få förskolor att göra fler utflykter tog jag kontakt med en förskola med en utbredd utomhusfilosofi där utflykter är en del av pedagogiken. Frågorna som behandlades i intervjun var hur förskolan upplevde tillgången till utflyktsmål i Örebro, vilka egenskaper som önskades av ett utflyktsmål samt vilka utflyktsmål förskolan önskade att det fanns mer av i Örebro. Under intervjun kom det fram att personalen upplevde att det saknades utflyktsmål i Örebro. Det som önskades av ett utflykts mål var i förstahand tak. På frågan om önskat innehåll på ett utflyktsmål framgick att innehållet inte var så viktigt, utan att det är en struktur med tillgång till tak, sittplatser och eldningsmöjligheter som efterfrågas. För dagisbussen krävs också möjlighet att parkera bussen i närheten av en lämplig miljö.

Förslag till gestaltning

Att skapa naturleksmiljöer

Beroende på hur den omgivande miljön ser ut kan naturleksmiljöer skapas på olika sätt.

På en plats i skogsmiljö kan det räcka med att skapa en struktur för lek, som gör den användbar som utflyktsmål. Grunden i innehållet kan vara en takkonstruktion, eldningsmöjligheter och en samlingsplats, vilken kan utformas så att den även kan användas för gemensamma och fria lekar. I detta fall är naturen det viktigaste inslaget i lekmiljön och därför kan att mindre fokus läggas vid lekutrustning. Lekutrustning kan användas för att locka till lek på platsen och utgöra en struktur för både fri och gemensam lek.

På en plats med park/grönytekaraktär saknas naturinslag. I det här läget är det till hjälp att använda befintliga träd och buskar, för att ge tillgång till löst material bör kompliterande vegetation anläggas. För att undvika att vegetationen kommer i konflikt med trygghetskännskan nattetid bör den ligga en bit ifrån gång och cykelvägar. Innehållet i lekmiljön kan vara detsamma som i en lekmiljö i skog, med takkonstruktion och samlingsplats. Eftersom en anlagd naturleksmiljö antagligen

inte får ett lika höga lekvärden som en skogsmiljö, spelar lekutrustningen en större roll. Lekutrustningen hjälper också till att markera att platsen är en miljö för barn, samt för att locka till att börja leka på platsen. Kullar är ett inslag som ökar lekkvaliteten och kan därför anläggas på platsen, eller så kan en plats med befintlig kupering väljas.

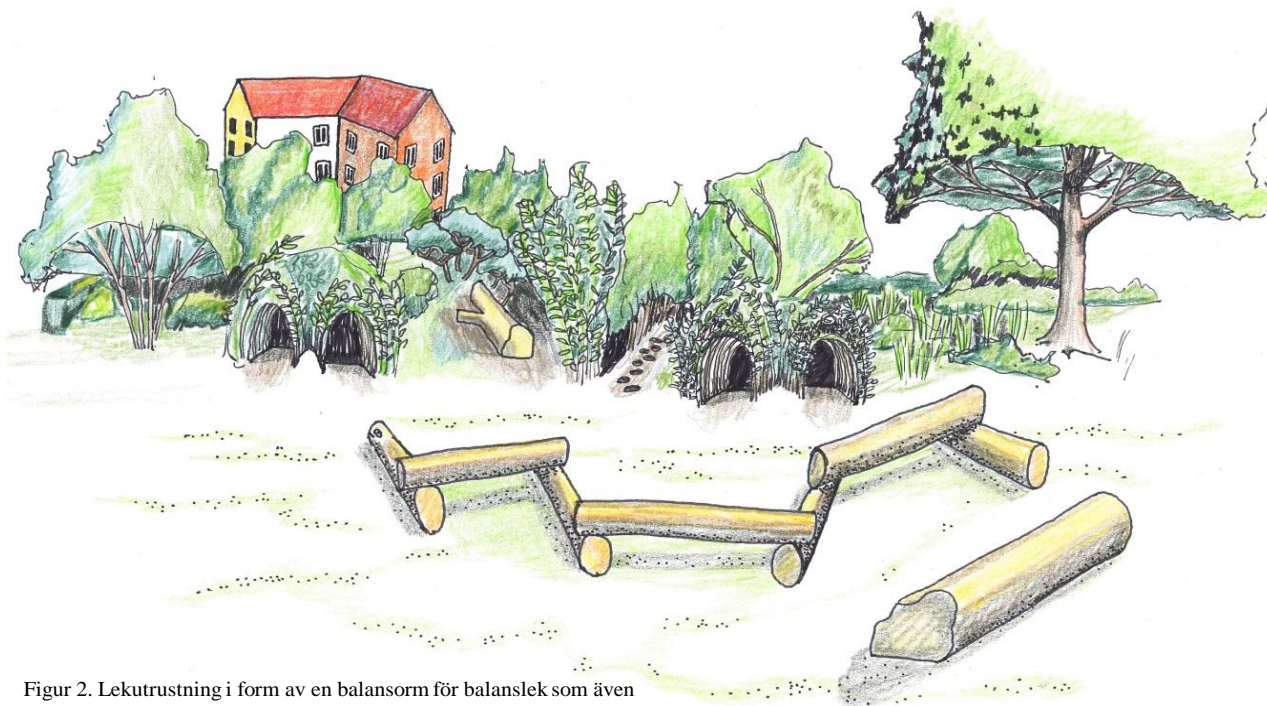
Förslag

Nedan följer två förslag på hur naturleksmiljöer kan utformas. Båda förslagen utgår ifrån den beskrivning av zoner som bland annat Grahn et al (1997) och Dahlgren (2007) beskriver. Förslagen tar självklart hänsyn till den säkerhetsföreskrifter som finns. Det är främst två av aspekterna som har påverkat förslagen. Det ena är att lekutrustning för barn under tre år kräver ett fallunderlag av sand, bark eller gummimatta när fallhöjden överstiger 60 cm. Det andra är att lekredskap ska ha ett fritt fallutrymme på 1,5 meter oavsett höjd. Därför undviks i förslagen vegetation i form av träd och buskar inom fallutrymmet

Figur 1. lekutrustning i form av en båt kan användas på många sätt .

-En skog i gläntan

Figur 2. Lekutrustning i form av en balansorm för balanslek som även kan användas som samlingsplats. I bakgrunden syns en lekskog.

En skog i gläntan

Det här är ett förslag på en naturlek miljö för en mer central del av staden. GIS-analysen över grönstrukturen i Örebro visar att de mer centrala delarna har långt till naturmiljö och de grönytor som finns tillgängliga består till största del av välskötta gräsytor med träd i. Lekmiljöer i vegetation saknas till stor del då buskar har tagits bort för att öka trygghetskänslan.

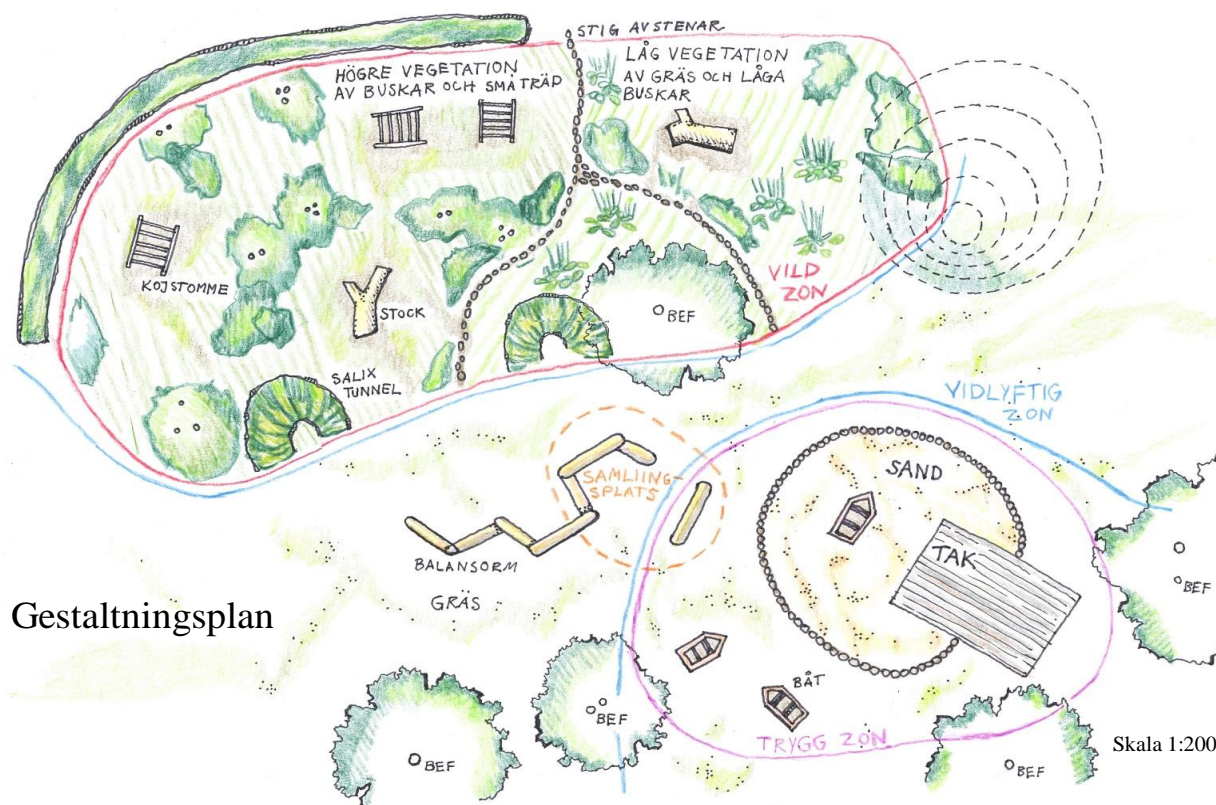
Utformning

Förslaget har utgått ifrån den indelning av zoner som bland annat Ghiran et al (1997) beskriver. I den trygga zonen finns tak, sandlåda och båtar. Den trygga zonen är omgärdad av öppna ytor av gräs med träd i. Här ligger ett större lekredskap och en liten kulle som lockar till lek och rörelse i den vidlyftiga zonen. På andra sidan finns en lekskog med varierad vegetation och några enkla lekutrustningar som fungerar som stomme för

olika lekar. Genom vegetationen löper en stig av stenar. Denna gör skogen mer användbar även när det är mycket blött och lerigt. Bakom vegetationen med högvuxen karaktär löper en avskärmade häck som har till syfte att hindra barn från att gå långt bort utan att de vuxna ser det.

Användning av befintlig vegetation

Att utsättas för mycket sol är en hälsorisk för barn. Därför är det viktigt att utemiljöer för barn har tillgång till skugga (Boldeman et al 2005). Förslaget visar hur befintlig vegetation i form av träd kan användas för att skapa skugga. Större träd är placerade för att ge skugga när solen är som starkast, och är därför främst placerade i söder och öster om platsen. Det är viktigt att träden ger skugga till den trygga zonen där barnen kommer vistas mycket som har en relativt öppen karaktär. De befintliga träden har en stor roll under de första åren då den anlagda vegetationen inte har nått sin fulla potential.

Figur 3. Förslag till gestaltning av naturlek miljö i en parklik grönta.

Innehåll

En lekskog skapar många möjligheter. På platsen används den för att tillföra olika rumsligheter, gömställen och tillfälle för kojbyggen. Vegetation ger också tillgång till löst material som kan användas på många sätt, som material till konstruktionslekar samt kan utgöra en del av olika roll lekar. Vegetationens förändring under året ger en ökad omvärldsförståelse. Leksbogen kan bestå av både mindre träd, buskar och örtartat växtmaterial. För att växtmaterialet ska vara attraktivt även vintertid är det en fördel om en del av vegetationen är vintergrön, eller har grenar som utmärker sig även under vintern. Tät vegetation kan vara ett spännande inslag, för att förskolepersonal eller andra vuxna ska veta att barnen inte går iväg för långt bort kan avskärmande vegetation i form av en häck användas, vilken även skapar ett prydligare intryck på håll. Förslag på växter är salix som kan användas för att skapa tunnlar av växt-

material, Se fig. 3. Vid växt val ska giftiga och taggiga växter undvikas.

Tak ger möjlighet till regnskydd och fungerar som ett basläger vid ett utflyktstillfälle. I detta förslag föreslås en taklösning som syftar till att undvika att taket används på ett för en lek miljö olämpligt sätt av ungdomar och vuxna. Taket har en sluttande takhöjd på mellan 120 till 210 cm. Se fig. 4. Vilket gör att enbart halva ytan är användbar för vuxna. Dessutom saknas sittmöjligheter, förutom den sandlådekant som löper under taket. Marken under ena halvan av taket utgörs av en sandlåda, vilken taket gör användbar även under regn. Vatten är ett uppskattad tillgång på lekplatser, därför kan taket konstrueras så att regnvatten från taket kan användas.

Förslag till takkonstruktion

Fig. 4. takkonstruktion med en sluttande takhöjd.

Lekredskap ger platsen en identitet och gör att platsen skiljer sig från andra lekmiljöer. De markerar också att platsen är en lekmiljö för barn. I detta förslag har fyra olika lekredskap ritats in. Se fig. 3. Lekredskapen är tänkta att kunna användas på många olika sätt.

Det lekredskap som utmärker sig mest på platsen är en "balansorm", Se fig. 2. Vilken markerar platsen. Att ha ett tydligt lekredskap på platsen inspirerar till lek och kan vara bidragande till att leken startar, sedan kan leken fortsätta på andra platser i lekmiljön. Ormen lockar till rörelse vilket är huvudkaraktären för den vidlyftiga zonen där ormen är placerad. Balanslek och klätterlek är några av ormens användningsområden, och är viktiga delar av övningsleken. Ormen är också tänkt att kunna användas som samlingsplats, Då en del av ormen och en närliggande stock skapar en cirkel i sitt höjd.

I lekskogen finns klätterhinder/ kojstomme och stockar utplacerade. Hindren kan användas för klättring, balans och hopp. En annan funktion är att de kan användas i konstruktionslek där de kan utgöra en stomme till kojor eller andra byggen. Se fig. 5. Som kojmaterial kan grenar från lekskogen användas. Det är också möjligt att den som förvaltar platsen ser till att där finns löst material i form av grenar och pinnar. Även stockarna kan användas som stomme för olika byggen, de kan också användas i rolleken där de kan förvandlas till en mängd föremål.

I den trygga zonen, se fig. 3. finns enligt förskaget tre båtar utplacerade. Dessa är gjorda av trä och en av dem har en mast. En av båtarna är placerad i sand, vilket gör att denna är den enda lekutrustning i förslaget som har en fallhöjd på över 60 cm. Båtarna är en bra plats för rollekar, men kan också användas för klättring och hopp i övningsleken eller locka till skapande i konstruktionslekar.

Förslag till klätterhinder/ kojstomme

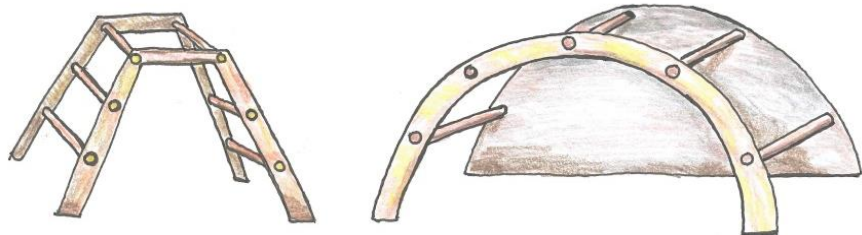
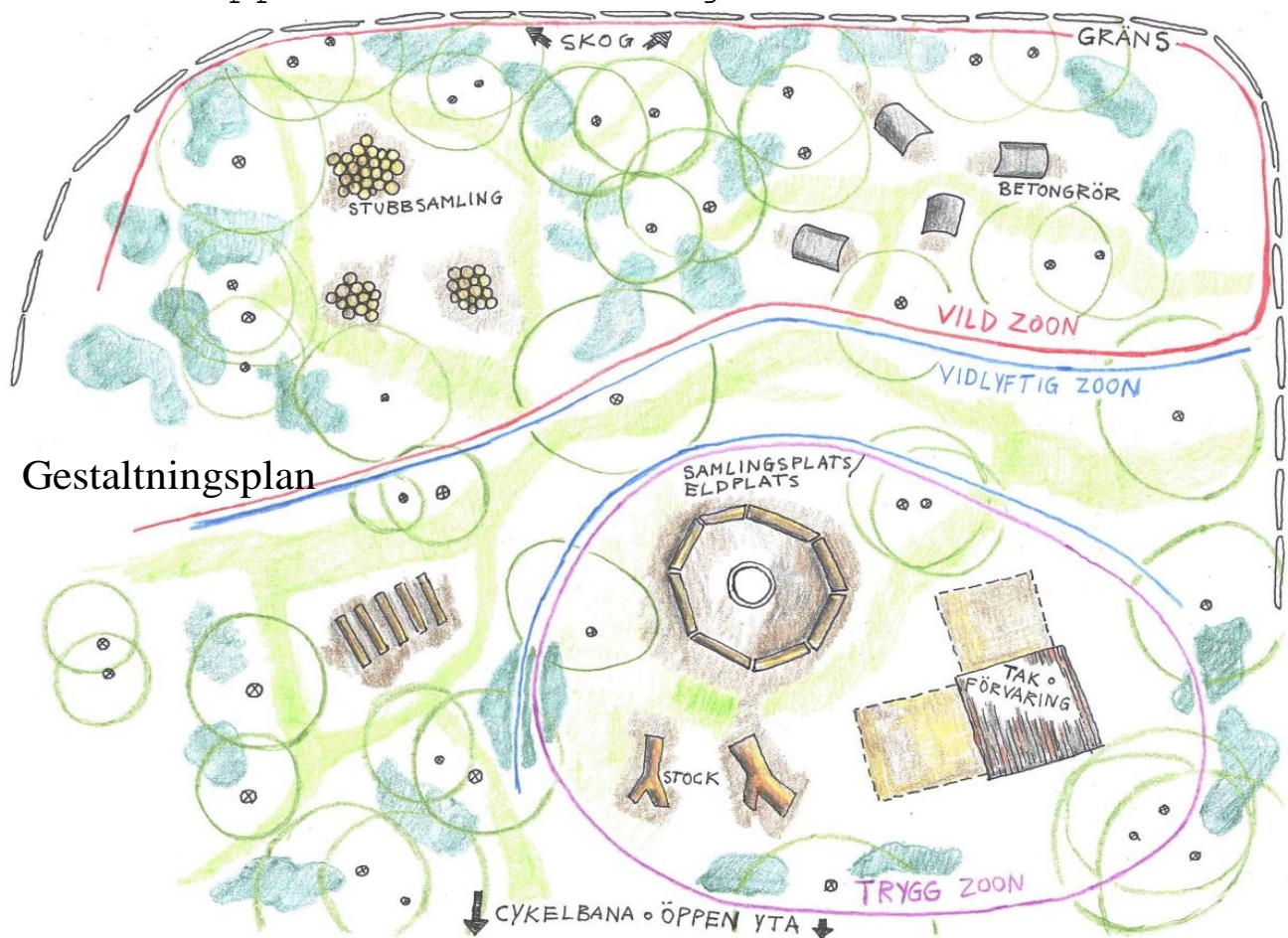

Fig. 4. Klätterhinder/kojstomme

Förslag till gestaltning av naturleksmiljö i befintlig skogsmiljö

-Att uppmuntra till skogslek

Figur 6. Förslag till gestaltning av naturleksmiljö i en naturmiljö

Att uppmuntra till skogslek

Det här är ett förslag till hur en plats för naturlek i skogsmiljö kan skapas. Örebro har god tillgång till skogsmiljöer och de ligger alla i stadens ytterområden. De närboende som är potentiella besökare av platsen har redan tillgång till skogsmiljö i närheten. För dessa fungerar platsen som ett sätt att uppmuntra till att leka i skogsområdet. Platsen kan också besökas av pedagogiska verksamheter som ligger en bit bort. Till exempel som ett mål för en förskolebuss. En skogsmiljö i sig innehåller en mängd lekkvaliteter som löst material och förändring under året. Genom detta förslag lyfts skogsmiljön som plats för lek fram genom att tillföra en struktur för lek. Att platsen används av barn under deras tid i pedagogiska

verksamheter gör att barnen får en upplevelse av platsen som en lekmiljö och därmed använder den som en lekmiljö även under deras fritid, vilket även kan få platsen att fungera som en mötesplats.

Innehåll

Platsen består i huvudsak av en grundstruktur för lek, som i förslaget utgörs av ett hus och en samlingsplats med eldningsmöjlighet. Grundstrukturen förenklar möjligheten att göra utflykter till platsen. Grundstrukturen utgör tillsammans med några stockar, den trygga zonen. Den vidlyftiga zonen är av öppen skogskaraktär

och här finns ett enkelt lekredskap av stockar som ska locka till rörelse. Den vilda zonen består av skogsmiljö med några enkla lekredskap i form av betongrör och stubbsamling. En bit in skogen finns en gräns på marken i form av grenar. Dessa ska markera för barnen att de inte ska gå längre bort.

Vegetation

Förslaget är tänkt att användas i en befintlig skogsmiljö. För att ta fram olika struktur på platsen kan den vidlyftiga och den trygga zonen glesas ut lite, för att ge utrymme till rörelse och grupper med många människor. Den vilda zonen kan ha en tätare karaktär. För att öka kvaliteten på vegetationen ur leksynvinkel kan buskmateriäl planteras in i främst den vilda zonen, men också i den trygga delen för att där skapa ett skyddat läge. Det inplanterade växtmaterialet kan bestå av buskar med olika kvaliteter som vintergrönhet, buskar med framträdande kottar, bär, fröställningar eller färgglada grenar eller olika bladform. Då det befintliga växtmaterialet består av flertalet träd bör dessa kontrolleras ur säkerhetssynvinkel med jämna mellanrum.

Hus

Förslaget visar ett hus med stora luckor/dörrar som går att fälla ut till tak. Se fig. 7. Utformningen förhindrar att taket och därmed att platsen

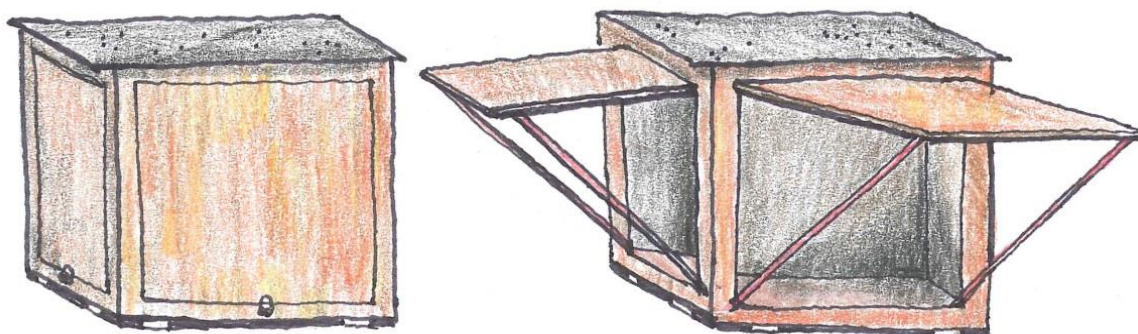

Fig. 8. samlingsplats med grillningsmöjligheter som även har andra användningsmöjligheter.

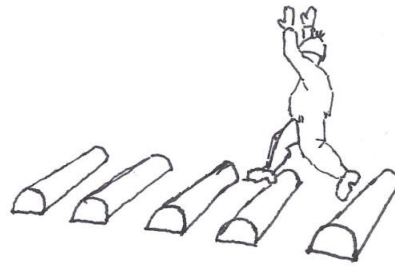
används på ett felaktigt sätt. Pedagogiska verksamheter får tillgång till nycklar till huset, som också fungerar som förråd för löst lekmaterial som är passande att använda på platsen. Förslag på lek-innehåll är klossar som kan användas för att bygga konstruktionen eller i hitta/gömma lekar. Ett annat förslag på innehåll är metspön med magneter istället för krokar samt tillhörande uppfiskningsbara fiskar/objekt med magneter på. Att tillföra ett lekmaterial till platsen berikar lekmöjligheterna, men skapar också identitet till platsen, vilket kan påverka platsen så att den används mer.

Samlingsplats/eldplats

En samlingsplats med eldningsmöjlighet kan utformas på flera sätt. Denna variant av stående stockar kan användas som sittplats vid måltider och samlingar, men den kan även användas för olika gemensamma lekar, samt som balansbana. Se fig. 8.

Figur 7. ett hus som kan användas som väderskydd och förråd för löst lekmaterial

Figur 9. En enkel stockkonstruktion inspirerar till rörelse i den vidlyftiga zonen

Lekutrustning

Lekutrustningen i förslaget består av enkla konstruktioner med fokus på mångfunktionalitet. I den vidlyftiga zonen finns en enkel stockkomposition. Se fig. 9. I den vilda zonen finns två typer av lekutrustningar, den ena ”stubbsamling” se fig 10. består av en samling stockar med en maxhöjd på 60 cm. Dessa kan användas för klätter- och balanslerar och i konstruktionslekar. I en annan del finns några betongrör med varierande höjd. De kan ha en höjd på upp till en meter utan att ett fallunderlag.

behövs. Det beror på att barn upp till tre år inte kan klättra upp på dem, och därmed riskerar inte små barn att falla från dem.

Utökning av innehållet i miljön

Det här förslaget är ganska enkelt. Tanken är att det i första hand är naturen som ska utgöra innehållet i lekmiljön. Ytterligare lekutrustning kan tillföras. En sak som kan vara tillförande på platsen kan vara en lekutrustning som bryter mot det naturliga materialet i miljön, då kontrasten kan framhäva naturen.

Figur 10. Lekutrustning i form av en ”stubbsamling”

Diskussion

- *Hur kan attraktiva platsspecifika miljöer för naturlek med barn i förskoleåldern som målgrupp skapas?*

Litteraturstudien om barn och deras lek och fysiska utveckling och om lekmiljön som plats beskriver hur viktig det är för barn att få möjlighet att leka i miljöer som till stor del består av naturinslag av olika typer. Att Plan och bygglagen har omformulerat sina allmänna råd gällande skol- och förskolegårdars innehåll (Boverket 2015) understryker hur aktuellt det är att se till att barn får tillgång till dessa kvaliteter i deras lekmiljöer. Gjerset (1997) menar att barns fysiska utveckling är viktig för den fysiska förmågan under resten av livet. Därför är de resultat som visar att barn som vistas i en miljö med tydliga naturinslag får bättre fysiska förmågor och ökad koncentrationsförmåga (Grahns et al 1997, Fjortoft 2001) samt att barn rör sig mer i en miljö med stora naturinslag (Boldemann 2005) extra viktiga att lyssna till.

Att skapa lekmiljöer innebär att skapa platser för barn, men utmaningen ligger i att platserna också ska bli barns platser (Rasmussen 2004). Vilket är svårt att gestalta. Det finns dock några aspekter som gör att platserna som beskrivs i förslag till gestaltning har goda förutsättningar att bli just barns platser. I och med att platserna som arbetet behandlar är naturlekmiljöer som planeras att användas av pedagogiska verksamheter, har de möjlighet att leva upp till två av de kriterier som enligt Rasmussen (2004) kan få en plats att bli barns platser. Det ena är att barn har erfarenhet av att leka på platsen, det andra är att platsen är ett ställe där barn brukar leka, vilket gör den till en mötesplats. En annan förutsättning som hjälper en plats att bli barns platser är möjligheten till att förändra platsen. Detta innebär att en naturlekmiljö som består av mycket vegetation och lekutrustning som kan användas på olika sätt har större potential att få rollen som barns platser.

Vid skapande av naturlekmiljöer är valet av plats viktigt, då naturlekmiljön interagerar med den omgivande miljön. Hur tillgänglig platsen är påverkar också dess besöksmönster. En miljö för naturlek bör ligga i närheten av flera förskolor, då ett kort avstånd utan hinder i form av större vägar ökar tillgängligheten. (Jansson 2010, Beckman 2013) För att utflykter ska bli givande för små barn krävs att utflyktsmålet besöks med jämna mellanrum (Granberg 2007) därför är det viktigt

för förskolor att ha tillgång till lättillgängliga utflyktsmål. Naturlekplatserna bör inte ligga i närheten av störande vägar, då kommunen har satt upp riktlinjer för viken ljudnivå som får förekomma på lekplatser. (Örebro kommun opubl.) En placering i anslutning till ett grönområde är positivt, då det ökar användandet av platsen samt ger större möjligheter att använda platsen på många sätt. Det är positivt om lekmiljöer har ett innehåll eller utformning som gör att de skiljer sig från mängden (Jansson 2010). Det är också viktigt att lekmiljön innehåller vegetation som kan skyddar populära platsen från allt för mycket sol. (Boldeman et al 2005) Vegetation bör också användas för att skapa olika rumsligheter i varierande storlek. Tillgång till små rumsligheter ökar möjligheten att leka utan att leken blir störd och därmed avbruten. Små ytor främjar vissa typer av rollekar samt konstruktionslek och vegetation bidrar med material till olika sorters lek. (Mårtensson 2004).

- *Hur bör kommunen förhålla sig till de rådande säkerhetsstandarderna vid skapandet av naturlekmiljöer?*

Säkerheten är viktig för naturlekmiljöer, därför är det inte lämpligt att skapa naturlekmiljöer utan att ha säkerheten i åtanke. Både säkerhetsföreskrifterna och den totala säkerheten på platsen bör beaktas. Då en naturlekmiljö är mer föränderlig än en klassisk lekplats behövs säkerheten i stort tänkas över. Enligt Castenfelt och Henriksson (2009) är kommunen ansvarig för att säkerhetskraven följs. Lekmiljöer som ska användas av förskoleverksamheter borde lyda under samma krav som ställs på förskolegårdar, som enligt skolverket ska *"erbjuda en trygg och säker miljö som samtidigt utmanar och lockar till lek och aktivitet"* (Skolverket 2010 s.6-7). Detta understryker att en lekmiljö ska vara både säker och ge möjlighet till utmaningar.

Lekredskap av enkel konstruktion är fullt möjligt för en kommun att bygga själv, bara de uppfyller säkerhetsstandarderna. Att sedan certifiera dem är inte nödvändigt, men kan hjälpa kommunen vid en ansvarsfråga. Om naturlekmiljöer med enbart en struktur för lek uppförs behöver inte säkerhetsaspekterna följas, då säkerhetsföreskrifterna enbart handlar om lekredskap. I dessa fall borde fokus utifrån säkerhetssynpunkt ligga på naturmarkens skötsel, som att se till att träd inom och i närheten av lekmiljön är friska och inte utgör någon säkerhetsrisk. Då barn förändrar miljöer (Kylin 2004) kan dessa förändringar även påverka säkerheten på platsen. Säkerhetsföreskrifterna beskriver noggrant hur stort det fria fallutrymme bör vara kring olika typer av lekredskap (Castenfelt och Henriksson 2009). I leken förändrar ofta barn platsen (Kylin 2004) vilket kan innebära att föremål av olika slag placeras inom ett fallutrymme. Sannolikheten att detta händer är

extra stor i en naturlek miljö, då den består av fler lösa delar, vilka också är del av lek miljön. För att behålla platsen säker bör lekredskap med högre fallhöjd eller en kraftigt framtvingad rörelse undvikas på en naturlek miljö.

Barnens Trädgård i Örebro är ett bra exempel på hur en lek miljö kan utformas för att vara en säker plats i allmänhet, inte bara ur synpunkten att lekredskapen ska vara säkra. Även om de specifika säkerhetsaspekterna inte följs på alla punkter, vilket är en miss i Barnens Trädgård, upplevs platsen som säker. Monika Christiansson menar dock att platsen kräver mycket skötsel i form av tillsyn. Detta framstår som en av svårigheterna med naturlek miljöer, då det är lättare och tryggare att uppföra lekredskap och sedan besikta dem med de mellanrum som krävs, jämfört med att se till att naturmiljöer är säkra, genom att se till att vegetationen och de förändringar som barnen gör på platsen inte utgör säkerhetsrisker. Om en naturlek miljö ska vara ett alternativ för en skogs eller naturmiljö så är en naturlek miljö skapad med säkerhet i åtanke betydligt säkrare. Detta argument kan bidra till att säkerhetsaspekterna inte behöver väga lika tungt i en naturlek miljö.

- Hur ser behovet av naturlek miljöer ut i Örebro?

I Örebro skulle iordningställande av naturlek miljöer ge en ökad kvalitet på stadens sammanlagda utbud för lek. Att detta behövs visas främst av den utvärdering som Örebro kommun gjort av stadens förskolegårdar som visar att det i första hand är avsaknaden av vegetation och kullar som ger gårdarna ett lågt lekvärde. (Beckman 2013) Det finns fler anledningar till varför naturlek miljöer bör skapas. En är att det har tagits bort stora mängder buskage för att öka trygghetskänslan nattetid. (Örebro kommun 2013b) detta har gjort att miljöer med naturlika kvaliteter idag saknas på många ställen. Skapandet av naturmiljöer skulle öka möjligheten för lek i en naturlig miljö. Detta skulle minska den förlust som följt efter borttagandet av buskage. Att skapa naturlek miljöer ger en möjlighet att erbjuda vegetationsrika miljöer för lek på platser där vegetationen inte bidrar till en ökad känsla av otrygghet. Örebro är en stad med en platt topografi (Länsstyrelsen Örebro Län 2003) vilket gör att kullar och en kuperad terräng till stor del saknas. En kuperad terräng ökar lekvärdet, och är särskilt positiv för övningsleken (Granberg 2000). Och resulterar i att barn tränar olika fysiska förmågor (Gjerset 1997). Den platta topografien gör landskapet och där med olika platser mindre varierande. För att erbjuda lek i varierad miljö kan vegetation användas för att ge karaktär till platsen. Flera uppgifter tyder på att förskolorna i Örebro skulle göra fler utflykter om det fanns ett bättre utbud av utflyktsmål (Beckman 2013). Det är främst tillgång till tak, samlingsplats och eldningsmöjligheter som önskas som innehåll på utflyktsmån menar pedagogen från en förskola

med utomhuspedagogik. Tillgången till utflyktsmål skulle förbättras genom skapandet av naturlekmiljöer.

Förslag till gestaltning

Resultaten från litteraturstudien och fallstudien har använts i framtagandet av förslag till gestaltning av naturlekmiljöer för två olika typer miljöer med olika förutsättningar. Det ena förslaget är för en parklik grönyta, vilken är den miljö som utgör en stor del av den centrala staden, det är dessutom i denna del av staden som behovet av tillgång till naturmiljöer är som störst (Örebro kommun opubl.). Det andra förslaget vänder sig till en befintlig skogsmiljö, och syftar till att vara en språngbräda till att leka i naturen. Förslaget är tänkt att få pedagogiska verksamheter att använda platsen, vilket i sin tur kan få barn att bruka platsen under deras fritid. (Jansson 2010). utformningen syftar också till att starta lek på platsen, som sedan kan förflytta sig till omgivande miljöer (Jansson 2010). Förslagen bygger på att de naturkvaliteter som skapas eller lyfts fram på platsen ligget i fokus, då lekredskapen inte utgör inte den största lekkvaliteten, tillskillnad från deras roll på klassiska lekplatser, vilka barn i stor utsträckning har god tillgång till. Istället har den lekutrustning som planerats in i naturlekmiljöerna, rollen att starta olika lekar, samt utgöra en struktur för lek, samt att markera att platsen är en lekmiljö för barn. I områden med tillgång till natur eller skogsmiljöer, kan skapandet av naturlekmiljöer öka användandet av naturen som lekplats.

Förslagen är också skapade i perspektiv av att förhindra att de utsätts för förstörelse, som kan ske i form av vandalism, eller genom att platsen används av ungdomar eller vuxna under kvällstid, vilket lämnar spår på platsen. Det tydligaste sättet att undvika att platsen används på fel sätt är att se till att de takkonstruktioner som är inritade inte lockar till besök av andra än barn. I fallet i den parklika miljön sker detta genom att en stor del av takt inte har full takhöjd, samt saknar bekväma sittplatser. I fallet i skogsmiljö utgörs istället takkonstruktionen av ett låsbart hus som enbart kan öppnas upp av de som fått tillgång till nyckel. Pedagogen från förskolan med utomhuspedagogik menade att eldningsmöjlighet är ett innehåll som önskas på utflyktsmål. Detta tillgodoses i förslaget för en natur eller skogsmiljö. I en naturlekmiljö i en parklik grönyta kan tillgången till eldningsmöjlighet riskera att locka andra besökare än barn med sällskapade vuxna, vilket till stor sannolikhet skulle bidra till nedskräpning och riskera förstörelse av platsen, vilket är något som upplevs som mycket negativt av barn (Titman 1994).

Metod Diskussion

Litteraturstudie

Litteraturstudien bygger på material från flera olika discipliner från skilda typer av källor. Då jag under arbetets gång fann att väldigt mycket finns skrivet om de ämnen som arbetet behandlar, har det varit svårt att välja ut den litteratur som är mest relevant. Även om litteraturstudien var avgränsad till att behandla tre förbestämda ämnesområden var det ibland svårt att bedöma vad som var relevant att ha med i litteraturstudien. Ett förslag till ett annat tillvägssätt skulle kunna vara att på förhand bestämma vilken litteratur som ska användas i arbetet. Efter att ha genomfört litteraturstudien upplever jag dock att materialet tillsammans med fallstudien fungerar som ett gott underlag till förslag på gestaltning av naturlekmiljöer.

Fallstudie

Fallstudien bygger på litteratur framtagen av Örebro kommun, ett besök av en lekmiljö och på fyra intervjuer. Att en stor del av litteraturen kommer från kommunen kan medföra att informationen blir riktad, därför hade det varit intressant att jämföra resultaten från dokumenten kommunen med liknande dokument från andra kommuner. Besöket av lekmiljön Barnens Trädgård var givande och inspirerande. I efterhand upplever jag att det hade varit värdefullt att genomföra fler platsbesök av otraditionella lekmiljöer, för att kunna ge praktiska exempel på vad naturlekmiljöer kan innehålla.

Intervjuer

De fyra Intervjuerna hade alla olika syfte, och de skilde sig därför åt. Intervjuerna med Monica Christiansson, samt med Hans Andersson var givande och gav svar på mina frågor. Det var mycket positivt att använda en semistrukturerad intervju, då den gav möjlighet att ställa följdfrågor. Intervjuerna med de två pedagogerna hade olika syfte. Båda skedde via telefon och var semistrukturerade. Den ena intervjun var bokad på förhand medan den andra skede direkt vid första samtalet. Båda intervjuerna skedde med förskolepedagoger som upplevdes som ofokuserade eftersom förskolemiljön som är deras arbetsplats är intensiv och högljudd. Den förbokade intervjun var betydligt mer fokuserad än den som skedde direkt. Det hade varit bättre att även förboka den andra intervjun, även om pedagogen föreslog att den skulle ske direkt. Efter att ha funderat kring möjligheten att utföra intervjuer med förskolepersonal, har jag kommit fram till att det är klurigt hur de än utförs. Personalen på förskolor är mycket upptagna och har arbetsuppgifter som är svåra att planera på förhand. För min studie hade det varit intressant att genomföra fler intervjuer med

förskolepersonal angående deras önsknings om innehåll på utflyktsmål. Det hade gett ett mer välgrundat underlag på vad som faktiskt bör finnas i en naturleksmiljö som utgör ett utflyktsmål för förskolor. Ett alternativ på hur detta skulle kunna gå till skulle vara att använda ett frågeformulär som skickas ut via mail. Nackdelen med ett sådant är att svaren lätt blir korta, och att möjlighet till följdfrågor inte ges.

Förslag till gestaltning

Förslaget på gestaltning av naturleksmiljöer används som ett exempel på hur de resultat som kommit fram i litteraturstudien och i fallstudien kan användas. Förslagen skulle kunna presenteras på ett mer konceptuellt plan, men jag tror att de mer detaljerade förslagen ger en bättre inlevelseförmåga.

Förslag på fortsatta studier

För att kunna ta fram ett ännu mer detaljerat material för hur naturleksmiljöer kan skapas i Örebro, finns ett behov av vidare studier av de enskilda förskolornas önskemål på innehåll på utflyktsmål. Även mer detaljerade studier på vilka platser som är lämpliga att använda för ändamålet behövs.

Slutsats

Förslagen på gestaltning är förslag på vad naturlekplatser kan innehålla och hur de kan utformas. Utöver innehåll och utformning bör val av plats vägas in. Det är viktigt att platsen inte ligger allt för nära en befintlig gång och cykelbana, då naturlekplatsens vegetation kan skapa en ökad känsla av otrygghet. Det är också viktigt att platsen ligger nära flera förskolor, och är tillgänglig med buss. Vid skapande av naturleksmiljöer bör de rådande säkerhetsaspekterna för lekredskap följas, och inom dessa kan egna lekredskap tillverkas. För att de rådande säkerhetsföreskrifterna ska kunna följas utan en alltför hög skötselinsats bör högre fallhöjder undvikas. Utöver de rådande säkerhetsreglerna som omfattar lekredskap bör den allmänna säkerheten på platsen beaktas, Både under planeringsstadiet och under driften av naturleksmiljön. Ett exempel på detta är att träd på platsen bör besiktas med jämna mellanrum. För att platsen ska upplevas som trygg och säker är det också viktigt att se till att platsen inte används på ett olämpligt sätt av ungdomar och vuxna. Behovet av naturleksmiljöer är stort i Örebro. Det visas dels genom att stadens förskolegårdar har ett

lågt lekvärde, samt att barn från de centrala delarna av staden har långt till naturmiljöer. Att stora mängder buskage har tagits bort pekar också på att behovet av naturlekmiljöer är stort. Behovet understryks av att barn på en förskola under en brukarundersökning förespråkade en för staden annorlunda lekmiljö.

Litteraturförteckning

- Andersson, B (2001) *Rädslans rum- trygghetens rum- ett forskningsprojekt om kvinnors vistelse i trafikrummet*. Vinnova rapport 2001:32 [Elektronisk]
Tillgänglig: www.vinnova.se/upload/EpiStorePDF/vr-01-32.pdf [2015-02-25]
- Barnombudsmannen (2014) *konventionen om barns rättigheter*. Stockholm.
Tillgänglig: www.barnombudsmannen.se/barnkonventionen/konventionstexten/[2015-12-21]
- Beckman, M. (2013) *Inventering av förskolegårdar i Örebro kommun*.
- BFS:2011:6 (2011) Boverkets författarsamling.
tillgänglig:www.rinfo.boverket.se/BBR%5CPDF%5CBFS2011-6-BBR18.pdf
- Björklid, P., Nordström, M. (2007) *Environmental Child-Friendliness: Collaboration and future Research*, Stockholm.
- Boden, K. (2013) *Uppdragsrapport - Parkinvestering i Vallåkraparken*.
- Boldemann, C. Dal, H. Bennow, M. Wester, U. Mårtensson, F. Raustop, A. Yuen, K (2005) *Förskolemiljöer och barns hälsa*. Rapport från Centrum för folkhälsa.
- Boverkets författningssamling (2003:19 HIN) Sven Bjerström.
Tillgänglig: <https://rinfo.boverket.se/HIN%5CPDF%5CBFS2003-19HIN1.pdf> [2015-03-15]
- Boverket (2015) *Konsekvensutredning för Boverkets allmänna råd om friyta för lek och utevistelse vid fritidshem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet*. [Elektronisk]
Tillgänglig: www.boverket.se/contentassets/ba825e66cbcd4d2188e727459c53beb7/konsekvensutredning-fri-1.pdf [2015-02-25]
- Brottsförebyggande rådet (2014) *Nationella trygghetsundersökningen 2013 Om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Brå rapport 2014:1
- Castenfelt, R. Henriksson, S E. (2008) *Regler i Sverige för lekplatser och lekredskap*. Sveriges kommuner och landsting, SKL. SIS Förlag AB. Stockholm.
- Cooper-Marcus, Clare (1992) *Environmental memories*. Human Behavior and Environment, Advances in Theory and Research, vol.12, Place attachment, sid. 1-37, Plenum Press, London, New York.
- Dahlgren L O. Sjölander, S. Strid J P. Szczepanski, A. (2007) *Utomhuspedagogik som kunskapskälla – Närmiljö blir lärmiljö*. Studentlitteratur.
- Faskunger, J. (2008) *Barns miljöer för fysisk aktivitet*. Statens folkhälsoinstitut. Östersund.
Tillgänglig: www.folkhalsomyndigheten.se/pagefiles/12226/R200833_barns_miljoer_for_fysisk_aktivitet_webb.pdf [2015-02-25]
- Faskunger, J. (2007) *Den byggda miljöns påverkan på fysisk aktivitet*. Statens folkhälsoinstitut. 2007:3
Tillgänglig: www.folkhalsomyndigheten.se/pagefiles/12138/r200703_byggd_miljo_web.pdf
- Fjortoft, I (2001) *The Natural Environment as a Playground For-Children The Impact of Outdoor Play Activities in Pre-Primary School Children*. Early Childhood Education Journal. Vol 29, No 2. [Elektronisk]
Tillgänglig: www.imaginationplayground.com/images/content/3/0/3002/The-Natural-Environment-As-A-Playground-For-Children-The-Impac.pdf [2015-02-25]
- Gjerset, A. (1997) *Idrottens träningslära*. SISU Idrottsböcker. Farsta.
- Grahn, P., Mårtensson, F., Lindblad, B., Nilsson, P., & Ekman, A. (1997) *"Ute på dagis " Hur använder barn daghemsgården? Utformningen av daghemsgården och dess betydelse för lek motorik och koncentrationsförmåga*. Alnarp: Movium Förlag

- Granberg, A. (2000) *Småbarns utevistelse*. Liber AB. Nacka.
- Gunnarsson, A. Jansson, M. Fors, H. Kristensson, E. (2012) *Vegitationstyrning för ökad trygghet*. Sveriges Lantbruksuniversitet, Rapport 2012:13. Alnarp.
- Jansson, M. (2015) *Children's perspectives on playground use as basis for children's participation in local play space management*. Local Environment: The international Journal of Justice and sustainability. Volyme 20, Issue 2.
- Jansson, M. (2010) *Attraktive Playgrounds: Some Factors Affecting User Interest and Visiting Patterns*. Sveriges lantbruksuniversitet. Alnarp.
- Jansson, M. (2008) *Kommunala lekplatser i tider av förändring*. Rapport 2008:9 Sveriges Lantbruksuniversitet. Alnarp.
- Konsumentverket (2008) *Olyckor på lekplatser och skolgårdar*. [Elektronisk]
Tillgänglig: www.konsumentverket.se/Global/Konsumentverket.se/Beställa%20och%20ladda%20ner/Skade faktablad/Dokument/kov_skadefakta_olyckor%20på%20lekplatser%20och%20skolgårdar_2008.pdf [2015-02-25]
- Konsumentverket (2004) *Regler i Sverige för lekplatser och lekredskap*.
Tillgänglig: www.konsumentverket.se/Lagar--regler/Konsumentlagar/Produktsakerhetslagen/ [2015-02-25]
- Kylin, M. (2004) *Från koja till plan – Om barnperspektiv på utemiljö i planeringssammanhang*. Alnarp.
- Lisinski, S. (2011) *Historiskt åtal mot serievåldtacksman*. Dagens Nyheter. [Elektronisk]
Tillgänglig: www.dn.se/nyheter/sverige/historiskt-atal-mot-serievaldtacksman [2015-03-08]
- Länsstyrelsen Örebro Län (2003) *Brukat och byggt i Örebro Län*. Strands tryckeri AB. Länsstyrelsen i Örebro Län. Örebro.
- Malmö Stad (2011) *Lekvärdesfaktor för förskolegårdar i Malmö- med syfte att nå en hög lek kvalitet*. [Elektronisk]
Tillgänglig: www.malmo.se/download/18.723670df13bb7e8db1b8e7e/1383643930111/Lekv%C3%A4rdesfaktor+f%C3%B6r+f%C3%B6rskoleg%C3%A5rdar+i+Malm%C3%B6+2011dec.pdf [2015-02-25]
- Mårtensson, F. (2004) *Landskapet i leken. En studie av utomhuslek på förskolan*. Alnarp.
- Mårtensson, F. (2013) *Vägledande miljödimensioner för barns utomhuslek*. Socialmedicinsk tidskrift 4/2013
- Noren-Björn, E. (1977) *Lek, lekplatser, lekredskap – En utvecklingspsykologisk studie av barns lek på lekplatser*. Liber Förlag, Stockholm.
- Peterson, Y. (2012) *Över stock och sten – Ett gestaltningsförslag till en naturlekplats i Skrylle friluftområde*. Alnarp.
- Plan och Bygglagen. (2010:900) [Elektronisk]
Tillgänglig: www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Plan--och-bygglag-2010900_sfs-2010-900/ [2015-02-15]
- Rasmussen, K. (2004) *Places for children- children's places*. Childhood, 11(2).
- Skolverket (2010). *Läroplan för förskolan Lpfö 98*. (Ny, rev. utg.). Stockholm: Skolverket.
Tillgänglig: www.skolverket.se/publikationer?id=2442 [2015-02-19]
- Svensk byggnorm (1975). [Elektronisk]
Tillgänglig: www.boverket.se/contentassets/c4c3f9ae57294ae889bfaf710b08b125/sbn-1975-utg-3.pdf [2015-03-15]
- Titman, W. (1994) *Special Places; Special People: The Hidden Curriculum of School Grounds*. World Wide Fund for Nature/Learning Through Landscapes. Godalming, Surrey, UK.
- Änggård, E. (2011) *Children's Gender and Non-Gender Play in Natural Spaces*. Children, Youth and Environments 21(2).
- Örebrobostäder (uå) *Vår historia – från stiftelse till aktiebolag*. [Hemsida]

Tillgänglig: www.obo.se/sv/Om-oss/Var-historia/ [2015-03-04]

Örebro Kommun (2012) *Barnens Trädgård*. Brochyr. [Elektronisk]

Tillgänglig: www.orebro.se/download/18.7a169f981378812e155800014304/1392724391210/Barnens+tradgard_120x210_folder.pdf [2015-02-15]

Örebro kommun (2014) *Barnens trädgård*, Hemsida. [Elektronisk]

Tillgänglig: www.orebro.se/5711.html [2015-02-15]

Örebro Kommun (opub) *GIS-analys av grönstruktur i Örebro stad 2012-2013*.

Örebro kommun (uå) *Avdelningen Månens idéer kring Vallåraparkens ombyggnation*.

Örebro Kommun (2013a) *Naturplan för Örebro kommun*.

Tillgänglig: www.orebro.se/download/18.616e9a0a143a449ca14800012312/1392724404395/Naturplan+Örebro+kommun.pdf [2015-02-15]

Örebro Kommun (2013b) *Trygg miljö i staden*. [Elektronisk]

Tillgänglig: www.orebro.se/8786.html [2015-03-08]

Örebro kommun (2006) *Örebro grönstruktur*. [Elektronisk]

Tillgänglig: www.orebro.se/download/18.642928a71294f625e2580005139/1392724399197/Örebro+Grönstruktur.pdf [2015-03-08]